

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BUHÂRÎ'NİN el-EDEBÜ'L-MÜFRED ADLI ESERİNDEKİ
AİLE KONULU HADİSLERİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mesut ESKİN

Çorum 2019

**BUHÂRÎ'NİN el-EDEBÜ'L-MÜFRED ADLI ESERİNDEKİ AİLE
KONULU HADİSLERİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Mesut ESKİN

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğretim Üyesi İrfan SEVİNÇ**

Çorum-2019

KABUL VE ONAY

Mesut ESKİN tarafından hazırlanan "Buharî'nin El-Edebü'l Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma, 02 / 09 /2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ~~aybırlığı~~ / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans / ~~doktora~~ / sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

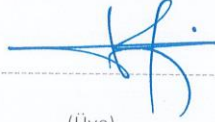
İmza

Dr. Öğr. Üyesi İrfan SEVİNÇ

(Başkan-Danışman)

Doç. Dr. Macid YILMAZ

(Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan DİLER

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (02. /09./2019)

.....

Mesut ESKİN

ÖZET

ESKİN, Mesut. *Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*,(Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Aile; toplumun gelişimini ve devamlılığını sağlayan, bir toplumun diğer toplumlar arasındaki statüsünü belirleyen bir kurumdur. Çünkü toplumu meydana getiren her birey, ilk eğitimini ailede alır. Aile, toplumun yapısında belirleyici bir role sahip olduğu gibi toplumda yaşanan değişim ve gelişmeler de aile kurumunun yapısını ve niteliklerini şekillendirmektedir. Özellikle XX. yüzyılda sanayi devrimi ile başlayan ve köyden kente göç ile devam eden toplumsal değişim; aile kurumunu da etkilemiş, yeni aile tipleri ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu değişimle birlikte ailelerin dinî davranış ve eğitim anlayışı da yeniden biçimlenmiştir.

Bu araştırma;Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred adlı eserinde geçen aile konulu hadislerin günümüz din eğitimi yöntem ve ilkeleri doğrultusunda incelenmesiyle, günümüz ailesinin din eğitimi anlayışına katkı sağlamayı hedefleyen bir değerlendirmedir.Araştırmada, Hz. Peygamber'in ailede din eğitimi konusunda nasıl rol model olabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma betimleyici bir tez niteliğinde olup araştırmada belgesel tarama modeli kullanılarak içerik çözümlemesi yapılmıştır.

Araştırma sonucunda kentleşme, göç, kitle iletişim araçları, sanayileşme ve modernleşme gibi etkenlerin; aile, akrabalık ve komşuluk gibi sosyal kurumların din eğitimi açısından işlevini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu bağlamda,Hz. Peygamber'in din eğitiminde kullandığı metodların; modern din eğitimi yöntem ve teknikleriyle örtüştüğü, bu konuda ailelere rol model olabileceği tespit edilmiştir.

Araştırma, M. Yaşar KANDEMİR tarafından iki cilt olarak tercüme ve şerh edilen el-Edebü'l-Müfred adlı eserle sınırlandırılmıştır. Eserin Tahlil Yayınları'ndan çıkan 2. baskısı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile,el-Edebü'l-Müfred, Hz. Muhammed, Din Eğitimi.

ABSTRACT

ESKİN, Mesut. *The Analysis of the Hadiths in Family of Bukhârî's Al-Adabu'l Mufred in Terms of Religious Education*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

Family; it is an institution that ensures the development and continuity of society and determines the status of a society among other societies. Because every individual who makes up the society gets their first education in the family. The family has a decisive role in the structure of the society and the changes and developments in the society shape the structure and the qualities of the family institution. Especially XX. social change that started with the industrial revolution in the 16th century and continued with the migration from village to city; It also influenced the family institution and created new family types. With this change, the religious behavior and educational understanding of the families have been reshaped.

This research; Buhârî'nin al-Edebiyat'ı-Müfred in his work on the subject of the study of the hadiths in accordance with the methods and principles of today's religious education, aims to contribute to the understanding of religious education in today's family. In the research, Hz. The role of the Prophet as a role model for religious education in the family was tried to be revealed.

The research is a descriptive thesis and content analysis has been done by using documentary scanning model.

As a result of the research, the factors such as urbanization, migration, mass media, industrialization and modernization; It was observed that social institutions such as family, kinship and neighborhood negatively affect their function in terms of religious education. In this context, Hz. The methods used by the Prophet in religious education; modern religious education methods and techniques.

The research is limited to the book titled al-Edebiyat al-Müfred, translated and commented by M. Yaşar KANDEMİR in two volumes. The second edition of the work from Tahlil Yayınları was used.

Key Words: Family, Al-Adabu'l-Mufred, Hz. Muhammad, Religious Education

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR	V
ÖN SÖZ	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
IV. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	7
V. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	7
VI. BUHÂRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	9
VII. EL-EDEBÜ'L-MÜFRED'İN ÖNEMİ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AİLE KAVRAMI VE YAPISI

1.1. AİLENİN TANIMI VE YAPISI	12
1.1.1. Ailenin Tanımı.....	12
1.1.2. Toplumda Yer Alan Aile Yapıları.....	13
1.1.2.3. İşçi Aile Yapısı	16
1.1.2.4. Burjuva Tipi Aile Yapısı	17
1.2. İSLAM ÖNCESİ AİLE YAPISI	18
1.2.1. Ehl-i Kitaba Göre Aile.....	18
1.3. İSLAM'DA AİLE YAPISI	23
1.3.1. İslam'da Evlilik Kavramı ve Ailenin Önemi	23
1.4. GÜNÜMÜZ AİLE YAPISI	26

İKİNCİ BÖLÜM

EL-EDEBÜ'L-MÜFRED'DE YER ALAN HADİSLERE GÖRE AİLEDE DİN EĞİTİMİ

2.1. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE ANNE-BABA	32
2.1.1. Anne-Baba Hakkı ve Anne Babanın Sözüne Riayet Etmek.....	32
2.1.2. Anne-Babaya Karşı Gelmek.....	35
2.1.3. Anne-Babaya Güzel Söz Söylemek.....	36
2.1.4. Anne-Babanın Duasını Almak	37
2.1.5. Anne-Babanın Dostlarıyla İrtibatı Sürdürmek	39
2.1.6. Anne-Baba Yaşlandığında Onları Himaye Etmek	40
2.2. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE ÇOCUKLAR	41
2.2.1. Çocuklarla Konuşurken Kucaklamak, Göz Teması Kurmak, Öpmek	43
2.2.2. Çocuklar Arasında Adaleti Gözetmek.....	45
2.2.3. Çocuklara Değer Vermek	46
2.2.4. Çocuklarla Oyun Oynamak	47
2.2.5. Kız Çocuklarına Değer Vermek	48
2.3. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE EVLİLİK VE EV İDARESİ	51
2.3.1. Ev Düzeni ve İdaresi	52

2.3.2. İletişim.....	56
2.4. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE AKRABA VE KOMŞULARLA İLİŞKİLER	58
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	68

KISALTMALAR

- byy.** : Basım yeri yok.
- c.** : Ciltno.
- çev:** :Çeviren.
- DEÜ** : Dokuz Eylül Üniversitesi.
- DİA** :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- ed.** : Editör.
- İFAV** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- İSAM** : İslam Araştırmaları Merkezi.
- İSTEM** : İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi.
- KSÜ** : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- md.** : Madde.
- Neş.** : Neşriyat.
- TAYA** : Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları.
- sy** : Sayı.
- vs.** : Vesaire.
- Yay.** : Yayınları

ÖN SÖZ

Aile, bireyin içinde doğup büyüdüğü ve hayata dair ilk tecrübelerini edindiği kurumdur. Her ne kadar yıllarca toplumun en küçük yapı taşı olarak tarif edilegelip sayıca en küçük birimi ifade eder nitelikte kullanılsa da aslında aile, bireyin sosyalleşip topluma kazandırıldığı ilk eğitim kurumu olarak büyük önem taşımaktadır.

Aile kurumu, yaşanan toplumsal olaylara paralel olarak zaman içerisinde çeşitli değişimlere uğramıştır. Son iki yüzyıl değerlendirildiğinde, ailede yaşanan değişimlerin başlıca sebepleri arasında sanayileşme, köyden kente göç ve teknolojik gelişmeler gösterilebilir. Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, her ne kadar insan hayatını kolaylaştırırsa da aile içi iletişimin azalmasına sebep olmuştur. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile birlikte aile bireylerinin paylaşımının azalması buna örnek gösterilebilir. Ünlü bilgi toplumu teorisyenlerinden olan Alvin Toffler; "Üçüncü Dalga" adlı eserinde bilgisayarların, evleri istila etmeye üzere olduğunu ifade etmektedir. Komşu, akraba, iş yeri, alışveriş mekanları, bankalar, devlet daireleri gibi tüm alanlarla bağlantılı olan bu bilgisayarların, çalışma şekillerini ve aile yapısını yeniden şekillendirdiğini belirtmektedir.¹

Değişen toplumsal yapı ve değerlerle birlikte ailede verilen din eğitimi yöntemleride değişime uğramıştır. Sanayileşme ve köyden kente göç ile birlikte geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçilmesi, din eğitimi yöntem ve ilkelerinin şekillenmesinde başlıca etken olmuştur. Çekirdek aileye geçiş ile birlikte gerek aile içi iletişim ve iş bölümünde köprü ve yönetici gerekse kültürel ve ahlaki değerlerin nesilden nesile aktarılmasında hem rol model hem de eğitici konumunda olan tecrübe sahibi aile büyüklerinin, küçülen aile yapısı ile birlikte etkinliği azalmıştır. Çocuğun din eğitimi konusunda aileye düşen sorumluluk, büyük oranda aile büyüklerinden devlet kurumlarına devredilmiştir. Toplumda ve özellikle aile kurumunda yaşanan bu değişimlerin, din eğitimi alanında pozitif etkiye sahip olabilmesi için Hz. Muhammed'in eğitimde kullandığı üslubun ve iletişim öğelerinin tekrar gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Bu yüzden Hz. Muhammed'in; ailede din eğitimi konusunda uyguladığı tutum ve davranışların, günümüz aile yapısında uygulanmakta olan din eğitimi yöntem ve ilkeleriyle ne derece örtüştüğünün tespiti oldukça önemlidir.

¹ Alvin Toffler, *The Third Way* (New York: Bantam Books, 1980), 141.

Bu bağlamda, el-Edebü'l-Müfred adlı eserde bulunan aile konulu hadislerin; günümüz din eğitimi yöntem ve ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesinin, modern din eğitimi sistemine tarihî bir alt yapı oluşturacağı ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma; giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıkları belirtilmiş; el-Edebü'l-Müfred adlı eserin müellifi Buhârî'nin hayatı, eserleri ve el-Edebü'l-Müfred adlı eserin önemine değinilmiştir.

Birinci bölümde; ailenin tanımı, geçmişten günümüze aile yapıları, İslam öncesi aile yapısı, İslam'da aile yapısı ve günümüz aile yapısı ele alınmıştır.

İkinci bölümde; el-Edebü'l-Müfred adlı eserde geçen aile konulu hadisler belirlenerek Hz. Muhammed'in sünnetinde anne-babanın yeri, çocuklarla iletişimi, hanımlarıyla iletişimi, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde benimsediği tutum ve davranışlar başlıkları üzerinde durulmuştur. Belirlenen bu başlıklar, günümüz din eğitimi yöntem ve ilkeleri doğrultusunda değerlendirilerek Hz. Muhammed'in din eğitimi konusunda izlediği ilke ve yöntemler tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ilke ve yöntemlerin, günümüz ailesi açısından uygulanabilirliği ve din eğitimi konusunda uyguladıkları yöntem ve ilkelere sağlayacağı katkılar ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde; değişen toplumsal yapı ve değerlerin, ailenin din eğitimi anlayışındaki etkileri üzerinde durularak el-Edebü'l-Müfred'de geçen hadislerin günümüz ailesinin din eğitimi anlayışına ne şekilde yön verebileceğine ve bu konuda yararlı olabileceği düşünülen önerilere yer verilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi İrfan SEVİNÇ ve Doç. Dr. Macid YILMAZ'a, gerek ders gerekse tez döneminde hiçbir fedakarlıktan kaçınmayarak her türlü desteği sağlayan eşim Bihter ESKİN'e, küçük yaşlarına rağmen beni büyük bir anlayışla karşılayarak çalışmama destek olan çocuklarıma ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Mesut ESKİN
Çorum-2019

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Aile; genel olarak nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir kurumdur.² Aile, bireyin yetiştirilmesinde olduğu kadar toplumun eğitilmesinde de önemli bir yere sahiptir.

Birey, aile ve toplum; sürekli değişen ve birbirinden bağımsız olmayan bir etkileşim içerisindedir. Birey; ailede, toplum tarafından belirlenen ve benimsenen kurallar ve kültürel değerler çerçevesinde yetiştirilmektedir. Toplumlar tarafından oluşturulan bu kurallar ve kültürel değerler bütününe ise büyük oranda "din" olgusu etrafında şekillendiği görülmektedir. Dinin en önemli fonksiyonu ise toplumu "düzenlemek" ve "yapılandırmak" amacıyla belirli normlar ihdas etmek, inananlarına olaylar karşısında ne şekilde hareket edeceklerine ilişkin belirli davranış modelleri göstermek ve belli bir takım değerler ve semboller sistemi vererek bir zihniyet kazandırmaktır.³

Günümüzde sanayileşme, köyden kente göç, teknolojik ilerlemeler ve bunların bir getirisi olan küreselleşme; toplumları önemli ölçüde etkilemiş ve değişime zorlamıştır. Bu değişimler, bir taraftan bireylerin algılarının şekillenmesini sağlarken diğer taraftan da kültürel biçimlerin, buna bağlı olarak da toplumu oluşturan değerlerin değişmesinde ve yeniden kazanılmasında önemli rol oynamaktadır.⁴

Küreselleşme ve sekülerleşme hareketleriyle birlikte ailede ve toplumda din algısı ve din eğitiminde ailenin rolü değişmiştir. Bu süreçte, ekonomik olarak toplumların refah seviyesi yükselirken kültürel boyutta ise değer problemleri ortaya

² Mustafa Erkal, *Sosyoloji* (İstanbul: Der Yay. 1995), 92.

³ Mustafa Keskin, "Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV, sy. 2 (2004): 16.

⁴ Ayşe Zişan Furat, "*Dine Yaklaşımındaki Değişimlerde Popüler Kültürün Din Eğitimine Yansımaları*", *Kuram Ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik Ve Felsefi Temelleri* (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2009), 148.

çıkmakta ve nihayetinde toplumsal yapı her geçen gün zarar görmektedir.⁵ Dinin; gerek toplum gerekse aile açısından "birleştirici", "düzenleyici" ve "nesiller arası aktarım" özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, din eğitiminde aileye düşen sorumlulukyeni den gözden geçirilmelidir. Zira "Din, mensuplarının bilişsel düzeyde salt dini bilgiye sahip olmasını değil bu bilgiyi tutum ve davranış olarak hayatına aktaran bireyler olmasını istemektedir."⁶

Din eğitimi konusunda aileler için temel kaynak; Kur'an, hadis ve bunlar ışığında oluşan kültürel mirastır. Kur'an'da genel kurallar belirlenmişken, bu kuralların uygulama alanları ve şekilleri Hz. Muhammed'in hayatında görülmektedir. Kur'an ve sünnetle yoğrularak ortaya çıkan kültürel miras ise nesiller arası aktarımda köprü vazifesi görmektedir.

Din eğitimi sahasında günümüz ailesinin yaşadığı problemler göz önünde bulundurulduğunda ailede din eğitimi konusunda Hz. Muhammed'in uygulamış olduğu eğitim metodunun, din eğitimi bilimi açısından yeniden ele alınmasının, modern din eğitimine ve değişen aile yapısının iyileştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buhârî'nin Hz. Peygamber'den gelen ahlak ve edeb konulu hadisleri topladığı el-Edebü'l-Müfred adlı eseri, ailede verilen din eğitimine yöntem açısından kaynaklık edebilir. Çünkü "Eğitim-öğretimde; Ne öğretilmeli?, Ne kadar öğretilmeli?, Niçin öğretilmeli?" soruları kadar "Nasıl öğretilmeli?" sorusu da önemlidir.⁷

Bu bilgiler ışığında araştırmanın problemi;

"el-Edebü'l-Müfred adlı eserde yer alan aile konulu hadislerden günümüzdedin eğitimi açısından nasıl yararlanılabilir?" şeklinde belirlenmiştir.

Alt problemler şunlardır:

1) el-Edebü'l-Müfred'de yer alan aile konulu hadislerde kullanılan yöntem ve teknikler, günümüz din eğitimi ortamlarına hangi düzeyde kaynaklık edebilir?

2) el-Edebü'l-Müfred'de yer alan aile konulu hadislere göre Hz. Peygamber, günümüz ailesine din eğitimi açısından nasıl rol model gösterilebilir?

⁵ Abdülkadir Çekin, "Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi", *Din Bilimleri ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 2 (2012): 106.

⁶ Fatih Çınar, "Din Öğretiminde Değerler Eğitimi", *Değerler Eğitimi* (Ankara: Maya Akademi Yay. 2015), 89.

⁷ Muhammed Ali Yazıbaşı, "Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sy.1 (2017): 317.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

İnsan, sosyal bir varlıktır. İnsan, doğduğu andan itibaren toplumun en küçük sosyal birimi olan aile içinde sosyalleşmeyi öğrenir ve öğrendiklerini davranış haline dönüştürür. Çünkü aile, bütün bir toplumsal yaşamın en küçük bir temsili olmak niteliğine sahiptir.⁸ Aile; eğitim süreciyle aile bireylerine özellikle çocuklara içinde yaşadıkları toplumun kültürünü aktarmak, öğretmek gibi önemli bir misyona sahiptir.⁹ Günümüzde yaşanan toplumsal değişmeler ve teknolojik gelişmeler, aile kurumunun yapısında olduğu kadar misyonunda da değişmelere yol açmıştır. Modern çağın getirileriyle birlikte ailede yaşanan çözülme ve dejenerasyon artmış; ailenin kuruluşu, aile içi ve aileler arası ilişkiler değişmiştir. TÜİK verilerine göre, Türkiye'de evlenen çiftlerin sayısı 2017 yılında 569 bin 459 iken 2018 yılında bu sayı %2,9 azalarak 553 bin 202 olmuştur. Yine 2017 yılında boşanan çift sayısı 128 bin 411 iken 2018 yılında bu sayı %10,9 artarak 142 bin 448 olmuştur. Tek başına boşanma sebebi olarak öne çıkan durumlar; aldatma, yüz kızartıcı suçlar, şiddet ve içki/kumar alışkanlıklarıdır. Sayılan nedenler %85 ile %94 arasında oranlarda tek başına boşanma sebebi kabul edilmektedir.¹⁰ Bunun yanı sıra akraba ve komşuluk ilişkilerinin de artan sosyal medya kullanımı ve kentleşmeyle birlikte zayıfladığı ve yüz yüze görüşme sıklığının azaldığı görülmektedir.¹¹ Halbuki İslam inancında aile ve aileler arası ilişkiler, Nisa 36. ayette de "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin..." şeklinde belirtildiği üzere önemli bir yere sahiptir. Fakat günümüzde yaşanan hızlı toplumsal değişmeler, modern toplumların dine yaklaşımını da sekülerleşme kavramı etrafında şekillendirmiştir.¹²

Çocuğa verilen din eğitiminin, büyük oranda aileden, örgün ve yaygın eğitim kurumlarına devrediliği görülmektedir. Oysa geleneksel geniş aile yapılarına bakıldığında çocuğa din eğitimi verme sorumluluğunu, aile büyükleri ve anne-babanın

⁸ Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi, "Kenan Çağan, Ailenin İşlevleri"* (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), 87.

⁹ Canatan ve Yıldırım, *Aile Sosyolojisi, "Kenan Çağan, Ailenin İşlevleri"*, 88.

¹⁰ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *"Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler"* (İstanbul: Çizgi Tanıtım ve Kirtasiye, 2014), 204.

¹¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *"Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler"*, 83.

¹² Ünver Günay, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din", *Türk Yurdu*, sy.116-117 (1997): 80-85.

üstlendiği görülmektedir. Aile büyükleri ve anne-baba, çocuğa salt bilgi vermekle kalmayıp onlara rol model olmakta öğrenilen bilgilerin davranışa dönüşüp dönüşmediğini kontrol etmektedir. Geleneksel geniş ailelerde, aile büyüklerinin ve ebeveynin; öğretici, uygulayıcı ve denetleyici konumunda olduğu görülmektedir.

Modern toplumlarda aile ve sosyal çevrenin karşı karşıya kaldığı olumsuzlukların temel sebeplerinden başında bireyin, aile tarafından küçük yaşta verilmesi gereken din eğitimi yeterli şekilde alamaması olduğu görülmektedir. Din eğitiminden kasıt, bireyin dinî eğitimi değildir. Din eğitimi, diğer eğitim faaliyetleri gibi insanın yetişmesine ve gelişmesine katkı sağlarken bireyin içinde bulunduğu gelişimsel özelliklerini, kalıtımla getirdiği hazır bulunuşluklarını dikkate alan ve bunları çevre ile bütünleştirerek yararlı hale getirmeye çalışan bir süreçtir.¹³

Din eğitiminin en önemli toplumsal işlevinin, toplumun sorunlarına eğilmek ve onlara çözüm yolları üretmek olduğu düşünüldüğünde, işe bu noktadan başlamak gerekmektedir. Zira Hz. Muhammed'in uyguladığı, o dönemin çoğu okuma-yazma bilmeyen bedevî Arap toplumunu, medenî toplum seviyesine ulaştıran bir din eğitimi sistemini incelemek; ailede ve toplumda yaşanan değişimlerin olumsuz etkilerini azaltmakadına çözüm yolları üretebilir.

Çalışmanın amacı; el-Edebü'l-Müfred'de yer alan aile konulu hadisler doğrultusunda, Hz. Muhammed'in uyguladığı din eğitimi metodunun günümüz din eğitimi yöntem ve ilkelerine tarihî bir temel oluşturup oluşturamayacağını tespit etmek ve ailede verilen din eğitiminin, toplumun iyileştirilmesinde oynadığı role dikkat çekmektir.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Din eğitiminin hedefi; "yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek, onların toplumda yaygın olan zihniyetler hakkında düşüncelerini sağlamak ve bireyleri bilgilendirmektir".¹⁴ Bu konuda ailelere önemli görevler düşmektedir. Aileler, çocuklarına din eğitimi verirken; pratikten yoksun, toplumun kültürel yapısı ile tam manası ile bir bütün olamamış söylem ve önerilerden ziyade onlara rol model olabilmeli, gelişim seviyelerine uygun olarak hareket etmelidir. Durum bu çerçevede

¹³ Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, sy. 2 (2013): 118.

¹⁴ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 159.

değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in rçoğunluğu okuma-yazma bilmeyen eğitimsiz bir topluluğa rol model olması, günümüz ailelerinde verilen din eğitimine örnek teşkil etmesi açısından dikkate değerdir. Bu araştırmanın, Hz. Peygamber'in ailede din eğitimi ve öğretiminde kullandığı yöntem ve ilkelerin tespitini yaparak modern eğitim yöntemlerine ve günümüz değişen aile kurumunun yeniden inşasına katkı sağlaması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Din Eğitimi alanında bu araştırmanın konusu ile benzerlik gösteren tezler incelendiğinde, "aile" konusunu çeşitli yönleri ile ele alan çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmının kısaca değerlendirilmesi, bu araştırmanın Din Eğitimi alanında "aile" konusunu esas alan çalışmalara hangi yönden katkı sağladığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmaların başında, Hacer Ev tarafından yapılan "Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'indeki Hadislerin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi"¹⁵ adlı tez çalışması gelmektedir. Bu çalışmanın problemini, "Hz. Peygamber'in el-Edebü'l-Müfred'deki hadislerinde eğitime temel oluşturacak malzeme var mıdır?" ve "Bu malzeme modern eğitim açısından nasıl değerlendirilebilir?" soruları teşkil etmektedir. Çalışmanın amacı; Hz. Peygamber'in ahlak ile ilgili hadislerinin toplandığı Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred adlı eserinde modern eğitim anlayışına katkı sağlayabilecek malzemenin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi ve bu malzemenin eğitim süzgecinden geçirilerek değerlendirilmesi şeklinde belirlenmiştir. Çalışma sonucunda incelenen hadislerde kullanılan metodların, modern eğitim sisteminde de kullanılabileceği; hadislerde eğitim psikolojisi ve sosyolojisi alanlarına temel teşkil edecek verilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nilüfer Ünsal tarafından "el-Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'i Bağlamında Hz. Peygamber'in sünnetinde Görgü Kuralları"¹⁶ adlı tez çalışmasının amacı, eserle ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması dolayısıyla eserin tanıtımını sağlamak ve ideal görgü kurallarını tayin ve tespit ederek ilim dünyasına katkıda bulunmak olarak belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda, İslam dininin amacının görgülü, kibar, güler yüzlü insanlar yetiştirmek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁵ Hacer Ev, "Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'indeki Hadislerin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003).

¹⁶ Nilüfer Ünsal, "el-Buhârî'nin el-Edebü'l Müfred'i Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünnetinde Görgü Kuralları", (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006).

Osman Serdar Asar tarafından hazırlanan "el-Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkuf Hadisler"¹⁷ adlı çalışmanın amacı, eserde Hz. Peygamber'in hadislerinin yanında sahabe sözlerine ne ölçüde yer verildiğini tespit etmektir. Bunun yanı sıra eserde yer alan mevkuf hadislerin sıhhatine yönelik el-Elbânî'nin değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda eserde 370 adet mevkuf hadis tespit edilmiştir. Buhârî'nin; mevkuf hadisleri isnadlarıyla birlikte rivayet etmesi, onun sahabe söz ve uygulamalarına dair bilgiler vermesi, onun bu hadislere merfu hadisler gibi değer verdiğini göstermektedir.

Aile üzerine yapılan bir diğer çalışma da Davut Keskin tarafından hazırlanan "Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim"¹⁸ adlı tez çalışmasıdır. Bu çalışmanın amacı; geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçiş sürecinde, ailede yaşanan dini hayattaki değişim ile söz konusu aile tipleri arasında var olduğu düşünülen din eğitimindeki anlayış farkının dayandığı hususları; sosyolojik, psikolojik ve pedagojik açıdan ortaya koymak olarak belirtilmektedir. Araştırma sonucunda modern yaşam ve kitle iletişim araçlarının, ailede verilen din eğitimini olumsuz yönde etkilediği; İslam'ın öngördüğü aile modeline dönüş adına günümüz ailesinin, kendi aile çevresinden başlayarak komşularına, akrabalarına, mahallesine ve genişleyerek ulaşabildiği tüm çevreye olumlu örnek olabilmek için çaba sarf etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak Nihal Dirican tarafından yapılan "Hz. Peygamber ve Aile İçi İletişim"¹⁹ adlı çalışma da aile konusunda yapılan tezlere verilebilecek bir diğer örnektir. Çalışmanın ana problemini, "Hz. Peygamber'in aile bireyleriyle yani çocuklarıyla, hanımlarıyla ve akrabalarıyla iletişimi nasıldır?" sorusu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; Müslümanların aile içi iletişim kurarken bu iletişimin nasıl şekillenmesi gerektiğinin tespitidir. Yapılan bu çalışmada; aile içi iletişimde eğitimcilerin ve araştırmacıların ortaya koydukları yöntem ve prensiplerin Hz. Peygamber tarafından uygulandığı ve bu temel prensiplere bağlı olarak kurulan ailelerin ve toplumların sağlam bir temele sahip olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁷ Osman Serdar Asar, "el-Buhârî'nin el-Edebü'l Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkuf Hadisler", (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2009).

¹⁸ Davut Keskin, "Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim", (Yüksek Lisans Tezi, On Sekiz Mart Üniversitesi, 2017).

¹⁹ Nihal Dirican, "Hz. Peygamber ve Aile İçi İletişim", (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006).

"Buhârî'nin el-Edebü'l Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" adlı bu çalışma ise yukarıda adı geçen çalışmalardan farklı olarak el-Edebü'l-Müfred'de yer alan aile konulu hadisler doğrultusunda, Hz. Muhammed'in uyguladığı din eğitimi yöntem ve ilkelerinden yola çıkarak modern din eğitimi yöntem ve ilkelerine tarihî bir temel oluşturmayı ve ailede verilen din eğitiminin toplumun iyileştirilmesinde oynadığı role dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışma; Prof. Dr. Yaşar KANDEMİR tarafından tercüme ve şerhi yapılan, Tahlil Yayınları tarafından basılan Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred adlı eserinde yer alan aile konulu hadislerin incelenmesi ve değerlendirilmesi ile sınırlıdır.

Eserde yer alan aile konulu hadisler, din eğitimi ve din eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler açısından incelenmiştir.

V. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmalar, tasarım açısından temel araştırma ve uygulamalı araştırma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Temel araştırma; odaklandığı problemin çözümü için ihtiyaç duyulan bilginin üretimi amacıyla yapılan araştırmadır. Pratik ihtiyaçlardan kaynaklandığı gibi kuramsal veya sanal ihtiyaçlara dönük olarak var olan bilgiye yenilerini katmak için de kullanılabilir.²⁰ Uygulamalı araştırma ise "üretilen bilginin fiilen problem çözümüne aktarılmaya çalışıldığı "problem çözme odaklı" araştırmadır. Bilginin denemeli uygulamasıdır, hedeflenen sonuç elde edilinceye kadar sürer."²¹ Bu çalışma; günümüz ailesinin din eğitimi alanında yaşadığı sorunları ele alması ve bu sorunlara el-Edebü'l-Müfred'de geçen aile konulu hadisler bağlamında çözüm yolları sunması ve mevcut bilgi birikimine yenilerini eklemesi açısından temel araştırma niteliğindedir.

Araştırma tasarımları kullandıkları yöntem bakımından nitel ve nicel olmak

²⁰Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (İstanbul: Nobel Yayınları, 2018), 46.

²¹ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 49 .

üzere ikiye ayrılmaktadır. Nitel araştırma, "teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal algıları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır".²² Nicel araştırmada ise araştırmacı gerçeği, kendi değerlerinde bağımsız olarak ve nesnel bir şekilde ortaya koyar. Genelde standart ölçme araçları kullanılır.²³ Bu bağlamda yapılan bu tez çalışması, nitel bir araştırmadır.

Çalışmanın birinci bölümünde geçmişten günümüze aile yapıları, çeşitli alanlarda kategorize edilerek ele alınmış; ailenin toplumsal olay ve değişimlerden ne şekilde etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, "çalışmanın hedeflerine uygun bir şekilde, geçmişte yaşanmış olayları inceleyerek toplanan veriler ışığında yorumlar yapmaya olanak veren"²⁴ bir yöntem olan tarihsel araştırma ve betimleme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada, veri toplama tekniklerinden belgesel tarama modeli kullanılarak içerik çözümlemesi yapılmıştır. Belgesel tarama, "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar ve beş aşamada yapılır. Bunlar: belgelere ulaşma, belgelerin orijinalliğini kontrol etme, belgeleri anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma"²⁵ dir. İçerik çözümleme tekniğinde, incelenen belgelerde hakim olan bakış açısı, dil ve anlatım, benimsenen felsefe gibi özelliklerin belirli ölçütler kullanılarak taranmasıdır.²⁶ Ayrıca araştırma boyunca geniş bir literatür taraması yapılmıştır.

el-Edebü'l-Müfred adlı eserde bulunan 1322 hadisten, 164 tanesinin aile konulu hadisler olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada, aile konusunu ele alan 46 hadis kullanılmıştır. Hadisler seçilirken şu hususlara dikkat edilmiştir: Aynı hadisin, farklı rivayetleri gruplandırılarak içerisinde en kapsamlı olanı tercih edilmiştir. Benzer içerikte olan hadislerden ise din eğitimi açısından değerlendirme yapılabilecek hadisler seçilmiştir. Hadisler, ele aldığı konular açısından sınıflandırılarak başlık ve alt başlıklar oluşturulmuştur. Başlıklar ele alınırken öncelikle konu ile ilgili hadisler verilmiştir.

²² Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim* 23, sy. 112 (1999): 10,7-17

²³ Fatma Altun ve Hikmet Yazıcı, "Nitel ve Nicel Yöntemleri Kullanan Araştırmacıların Empatik Eğilimleri ve İşlevsel Olmayan Tutumları Arasındaki Farklılıklar", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.1 (2014): 372.

²⁴ Raşit Aydoğdu, Orhan Karamustafaoğlu ve Şahin Bülbül, "Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Döküman Analizi Örneği", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy.30 (2017): 559.

²⁵ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 83.

²⁶ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* , 184.

Daha sonra bu hadislerden yola çıkılarak Hz. Peygamber'in hadiste kullandığı eğitim metodunun, günümüz din eğitimi yöntem ve ilkelerinden hangilerine karşılık geldiği tespit edilerek bu konuda açıklamalara yer verilmiştir.

Yapılan bu çalışmada; el-Edebü'l-Müfred adlı eserin Mehmet Yaşar KANDEMİR tarafından tercümesi yapılan, Tahlil Yayınları tarafından yayınlanan 2. baskısından istifade edilmiştir.

VI. BUHÂRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Asıl adı Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre b. Berdizbeh el-Cûfi el-Buhârî'dir. Dönemin Buhara valisi Yemân el-Cûfi vasıtasıyla müslüman olması sebebiyle Cûfi'ye nispet edilmiştir. Muhammed el-Buhârî, 13 Şevvâl 194 h./21 Temmuz 810 tarihinde Buhara'da doğmuştur. Bu yüzden Buhârî adıyla anılmaktadır. Küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Annesinin terbiyesi altında büyümüş, erken yaşlarda Kur'an'ı ezberlemiş ve Arapça öğrenmiştir. On bir yaşında hadis öğrenmeye başlamıştır. Onaltı yaşında annesi ve kardeşi Ahmed'le birlikte hacca gitmiş, ilim öğrenmek amacıyla Mekke'de kalmıştır.²⁷

Memleketindeki hocalardan ders aldıktan sonra, o günün belli başlı ilim merkezleri olan Şam, Basra, Hicaz, Küfe, Bağdat ve Mısır'ı gezmiş; oralardaki alimlerden hadis tahsil etmiştir. Oldukça keskin bir zeka ve naif bir şahsiyete sahip olan Buhârî, kendi ifadesine göre yüz bini sahih olmak üzere üç yüz bine yakın hadisi isnatlarıyla beraber ezberlemiştir. Buhârî, seyahatleri vasıtasıyla gittiği pek çok yerde sayısız hocadan ders almış birçok da talebe yetiştirmiştir.²⁸En tanınmış hocaları; Ahmet b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medenî, İsmail b. İdris el-Medenî, İshak b. Rahuyeh, Mekkî İbrahim el-Belhî, Muhammed b. Selâm el-Bikendî, Şüreyc b. en-Numan, Ali b. el-Hasan b. Şekik gibi isimlerdir. En tanınmış talebeleri; İmam Müslim, Tirmizî, Ebû Hatim, Ebû Zür'a er-Râzî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Salih Cezere, İbn Huzeyme gibi muhaddislerdir.²⁹

²⁷ Salim Ögüt, Buhârî, Muhammed b. İsmail, *DİA*, c.6 (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 372.

²⁸ Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercümesi*, c.1 (Ankara: Ötüken Yay., 2017), 44-57.

²⁹ Ögüt, Buhârî, Muhammed b. İsmail, *DİA*, c.6, 373.

Başta büyük hadis alimlerinden İmam Müslim olmak üzere Ahmet b. Hanbel, Ali İbn'ül Medenî, Ahmet İbn'ü Hamdün gibi birçok ilim adamı Buhârî'den övgüyle bahsetmiştir. Fakat Buhârî'nin ilim alanında bu derece ilerlemiş olması, onu çekemeyen birçok ilim adamı tarafından da dikkat çekmiştir. Bu kişiler Buhârî'nin "Kur'an mahluktur." düşüncesini savunduğunu iddia ederek onun ilim ortamlarından uzaklaşmasına sebep olmuşlardır.³⁰ Kırk yıl kadar süren ilim yolculuğu sonunda Nişabur'a yerleşmek istemiş ise de Muhammed b. Yahya ez-Zührlî'nin rekabeti yüzünden Nişabur'u ve sarayında hadis hocalığı yapmayı kabul etmediği için de Halid b. Ahmed ez-Zührlî tarafından Buhâra'yı terk etmeye mecbur bırakılmıştır.³¹

Buhârî, Buhâra'dan ayrıldıktan sonra Semerkand'a gitmiştir. Hartenk köyünde bulunan akrabalarının arasına yerleşmiştir. Semerkandlılar, Buhârî'nin ilminden yararlanmak istemişler fakat Buhârî, Semerkand'a gitmek için hazırlık yaparken hastalanıp vefat etmiş (30 Ramazan 256 h./31 Ağustos 869), Hartenk'e defnedilmiştir.

Buhârî'nin en ünlü eseri "el-Câmiü's Sahîh" tir. Buhari'nin bu eseri tertip etmesi on altı sene sürmüştür. Buhârî'nin, Sahih'indeki hadisler, konulara ve bablara göre ayrılmıştır. Bu özelliği ile Buhârî, sahih hadisleri toplayarak onları fıkıh bâblarına göre tasnif eden ilk hadîşçilerden sayılır.³² Buhârî, hadîs ilimindeki geniş bilgisinin, metin ve isnadlardaki illetlere, ricalin cerh ve tadil yönünden değişik faallerine vakıf olması ve sahih hadîsi ayırt etmede titiz davranışı sayesinde, mükemmel bir hadîs eseri tasnif etmeyi başarmış ve bu eser, İslâm dünyasında, Kur'ânı Kerîm'den sonra dînî ana kaynağı olma vasfını kazanmıştır.³³ Bu eserin, İmam Ahmed'e, Yahya b. Maîn'e, Ali İbni'l-Medînî'ye ve başkalarına takdim etmiş, onlar da eseri güzel bulduklarını belirterek eserinin sıhhati noktasında şahitlikte bulunmuşlardır.

Buhârî'nin Câmiu's-Sahih dışında, şu eserleri vardır:

Tarihu'l Kebir, Târihu'l-Evsât, Tarihu's-Sağîr, Kitâbu Zuafâu's-Sağîr, et-Tarihu fi Ma'rifeti Ruvati'l-Hadîs ve Nükâti'l Âsâr ve's Sünen ve Temyizü Sikatihim min Züafâihim ve Târihu Vefâihim, et-Tevârîhu'l Ensâb, Kitâbu'l Künâ, Refu'l-Yedeyn fi's-Salati, Kitâbu'l-Kıraati Halfe'l-İmam, Halku'l-Ef'ali'l-İbâd ve'r-Redd Ale'l Cehmiyye, el-Akîde yahut et-Tevhîd, Abarü's Sıfat, el-Edebü'l-Müfred.

³⁰ Ögüt, Buhârî, Muhammed b. İsmail, *DİA*, c.6, 373.

³¹ Mücteba Uğur, *Buhârî* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1043, 1987), 34-39.

³² Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 254.

³³ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 253.

VII. el-EDEBÜ'L-MÜFRED'İN ÖNEMİ

Buhârî, el-Edebü'l-Müfred'de 1329 (veya 1322) ahlak hadisini 644 bab altında bir araya getirmiştir.³⁴ İmam Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred isimli bu kitabı, Müslümanlar için bir bakıma hadis ve ahlak kaynağı sayılmaktadır. Bu yönüyle eser, İslam ahlakı ve nebevî adap konusunda İslam alimlerinin kendi yöntemlerini elde ettiği kıymetli bir eserdir.³⁵ Buhârî'nin bu eseri hazırlamaktaki amacı, Müslüman halka Peygamber ahlâkını öğretmek istemesidir. Çünkü Peygamber ahlâkı, onların dünyada mutlu olmalarını ve ahireti kazanmalarını sağlayacaktır.³⁶ Yarıya yakın kısmını el-Cami'us - Sahih'inin "Kitabü'l- Et'ime", "Kitabü'İ-Eşribe" ve "Kitabü'l-Libas" gibi edep ve ahlâk konularıyla ilgili bölümlerinde de zikrettiği bu hadislerin, altmış üçü dışında hepsinin Kütüb-i Sitte'de mevcut olması, müellifin el-Edebü'l -Müfred'deki hadisleri de titizlikle seçtiğini göstermektedir.³⁷ İbn Hacer el-Askalani, bu esere alınan hadislerin sağlamlık bakımından diğer Kütüb-i Sitte mecmualarından daha güvenilir olduğunu belirtmektedir. Buhari'nin el-Cami'u's-Sahih'te muallak olarak zikrettiği bazı hadislerin senedlerini bu eserde vermesi, bazı muhaddislerce müphem bırakılmış isim ve kelimeleri belirgin hale getirmesi ve başka kitaplarda bulunmayan bazı bilgileri nakletmesi el-Edebü'l-Müfred'in hadis ilmi bakımından önemini arttırmaktadır.³⁸

³⁴ İbrahim Canan, "el- Edebü'l-Müfred", *DİA*, c.10 (İstanbul:Diyanet Vakfı Yayınları,1994), 411.

³⁵ Muhammed Saeed Almajd, "İmam Buhârî'nin el- Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Metodu", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018): 234.

³⁶ M. Yaşar Kandemir, *el-Edebü'l-Müfred Tercüme ve Şerhi*, c.1 (İstanbul: Tahlil Yay., 2011), 2. bas., 27.

³⁷ Canan, "el- Edebü'l Müfred", *DİA*, c.10, 411.

³⁸ Canan, "el- Edebü'l Müfred", *DİA*, c.10, 412.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AİLE KAVRAMI VE YAPISI

1.1.AİLENİN TANIMI ve YAPISI

1.1.1.Ailenin Tanımı

İnsanlık tarihinin en küçük ve köklü birimi ailedir. Hatta aile kavramı, insanlık tarihinin başlangıcına tekabül eder denilebilir. Çünkü ilk insan Hz. Adem ile birlikte Hz. Havva da yaratılmış ve aile kurumunun ilk nüvesi meydana gelmiştir. Aile, toplumsal ve kültürel düzeninin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında en önemli yapıcı ve aracı kurumdur. Ailenin insan ve toplum için bu önemi ve onun sosyolojiden kaynaklanan gücü, değişik zaman ve evrelerde olumsuz faktörlerden, olası tehdit ve risklerden etkilenmektedir.³⁹ Aile, ülkelerde ve dünyada meydana gelen değişim ve dönüşümlerin etki ve sonuçlarının en belirgin olarak izlendiği toplumsal kurumların başında gelmektedir.⁴⁰

İnsan yaratılış itibarıyla sosyal bir varlıktır. Maslow'un ihtiyaç hiyerarşisinde de belirtildiği üzere sevmeye, sevilme, yardımlaşma, güven içinde olma gibi duygular insanın doğuştan getirdiği özelliklerdir. İnsanları toplum içinde yaşamaya yönlendiren, aile kurmaya sevk eden de bu fitri duygulardır. İnsanın, duygusal ve fiziksel gelişimini tamamlamasında, toplumsallaşmasında kişiliğini geliştirmesinde en geniş olanakları sağlayan, aile kurumudur.⁴¹

Aile kavramının, toplumun kültürel ve geleneksel yapısı dikkate alınarak çeşitli tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Örneğin bir tanıma göre aile, "Ana-baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait

³⁹ İsmail Doğan, *Türk Aile Sosyolojisi -Tarih-Gelenek- Modern Zamanlar-* (Ankara: Pegem AYayıncılık, 2016 1. bas.), 7.

⁴⁰ Fatma Yaşar Ekici, "Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, (2014): 209.

⁴¹ Deniz Güler ve Nazmi Ulutak, "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile", *Kurgu Dergisi*, sy.11, (1992): 51.

olma duygusu bulunan bir topluluk"⁴² olarak tanımlanırken, başka bir tanımda ailenin "Ana-baba ve çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereklerinden) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik"⁴³ olarak tarif edildiği görülmektedir. Barnes'e göre ise aile, "İnsan toplumlarının organize ettiği ve insanın ihtiyaçlarına çeşitli şekillerde cevap verecek, onları idare edip yönetecek bir sosyal yapı ve mekanizma"⁴⁴ şeklinde tanımlandığı, ailenin tıpkı devlet vehükümet sistemi gibi bir toplumsal kurumu ifade ettiğini görülmektedir. Yaygın olarak kullanılan tanımlardan bir tanesi de "aralarında gerçek bir uzlaşma ve akrabalık bağı olan ve bütün sosyal münasebetleri bir soy etrafında olan zümreler"⁴⁵ tanımıdır.

Verilen tanımlar ve burada sözü edilmeyen birçok tanım incelendiğinde, aile tanımlarındaki ortak nokta, ailenin toplumsal hayatı şekillendiren ana unsur olduğunun kabulüdür. Aile tanımlarında yer alan farklı hususlar ise aile kavramının her kültürde farklı gelenek, görenek ve değerlerin etkisiyle şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda geçmişten günümüze kadar oluşmuş ve oluşmakta olan aile yapılarını bilmek önemlidir.

1.1.2. Toplumda Yer Alan Aile Yapıları

1.1.2.1. Geniş Aile Yapısı

Geniş aile, literatürde "geleneksel aile, geleneksel geniş aile, köy ailesi" gibi isimlerle anılmaktadır. Geniş aile, "hemen hemen hiç farklılaşmamış, pek çok fonksiyonu kendisinde toplayan, üç neslin bir arada yaşadığı, genellikle ekonomik ve siyasal bir birliktelik ve hiyerarşik bir iş bölümünün düzenlendiği geleneksel toplumun aile tipidir."⁴⁶ Geniş aile modelinde, çocuklar ve diğer aile üyeleri arasında çeşitli ahlakî ve hukukî bağlar söz konusudur. Çocuklar evlendirildikten sonra bile aileye yakın

⁴² M. Faruk Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1995): 117.

⁴³ Birsen Gökçe, *Aile Ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süre* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 207.

⁴⁴ Gökçe, *Aile Ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, Bilim Serisi 5/1, 207.

⁴⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1943), 340.

⁴⁶ Berrin Eyce, "Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, sy. 4 (2000): 229.

tutulur. Böylelikle aile büyükleri ile iletişim koparılmaz, aile büyüklerinin yeni oluşan aile üzerinde hakimiyeti sağlanır.

Geniş aile tipinde, akrabaları da kapsayacak şekilde ilerleyen bir yayılma görülmektedir. Elitler arasında görülen geniş aile, genellikle mirasla gelen serveti korumakta fakat fakirler arasındaki geniş aile sistemleri ekonomik yaşama katılmaya yardım etmektedir.⁴⁷ Geniş ailede gelir, tek elde toplanır ve masraf tek elden yapılır. Özellikle tarımalanında görüldüğü gibi bu ailede oldukça gelişmiş bir ekonomik işbölümü ve işbirliği vardır.⁴⁸

Geniş aile; sanayi devrimi öncesinde özellikle kırsal kesimde yaygın olan bir aile tipidir denilebilir. Sanayi devrimi ile birlikte köyden kente göçün hızlı bir şekilde artması, kadınların iş hayatına katılmaları geniş aile kavramının yerini hızla çekirdek aileye bırakmasına sebep olmuştur.

Geniş aile tipine baktığımızda, bu yapının toplumun hem tüketim hem de üretim mekanizması konumunda olduğunu görüyoruz. Geniş ailede aile reisi olan baba, aileyi geçindiren işin temsilcisi ve ustası, erkek çocuklar ise baba mesleğini öğrenip devralan konumundadır. Geniş ailelerde daha çok yaşa ve cinsiyete göre bir iş bölümü söz konusudur. Bu işleyiş her ne kadar ailenin kendi kendine yetebilmesini ve meslek sahibi olmayı kolaylaştırırsa da toplumsal gelişmeyi engellemiş, sanayileşmeye ayak uydurulamamasına sebep olmuştur. Aile üzerinde aile büyüklerinin karar alıcı ve mutlak hakimiyet durumunda olması da aile kurumunu sağlam temellere dayalı fakat yeniliklere kapalı olmasına sebep olmuştur.

Geniş ailelerde, "otoriter, hiyerarşik bir yapı mevcuttur ve toplumsal ilişkileri geleneklere dayalı normlar sistemi düzenlemektedir."⁴⁹ Bu yüzden bireyler şahsiyetlerini tam olarak kazanamazlar. Buna karşılık geniş ailede yaşamının verdiği bir güven, yardımlaşma ve üyeler arasında sıkı bir kader birliği vardır.⁵⁰ Ailede bireyler, kişisel bilgi ve becerilerine göre değil aile büyüklerinin toplum içindeki statülerine göre saygınlık kazanırlar. Çocuklar aile içerisinde hiyerarşik bir sistem içerisinde eğitilerek

⁴⁷ Canatan ve Yıldırım, *Aile Sosyolojisi*, "Kenan Çağan, Ailenin İşlevleri (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), 74.

⁴⁸ Emre Kongar, "Türkiye'de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkisi", *Amme İdaresi Dergisi*, c.3, sy.2 (1970): 62.

⁴⁹ Ali Bayer, "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IV, sy. 8 (2013): 105.

⁵⁰ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri* (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990), 15.

topluma kazandırılır. Aile büyükleri çocukların sadece toplumsallaşmasında değil, dinî eğitiminde de öğretici ve denetleyici roledir.

1.1.2.2. Çekirdek Aile Yapısı

Ekonomik koşulların değişmesi ve endüstriyel devrim, çekirdek ailenin değişmesine ve modern çekirdek ailenin oluşmasına neden olmuştur.⁵¹

Günümüz çekirdek ailesinin, neslin biyolojik devamlılığını sağlama ve çocuğun psiko-sosyal açıdan yetiştirilerek topluma kazandırılması şeklinde gruplandırılabilir iki temel görevinin olduğu görülmektedir.

Çekirdek ailede, cinsiyete dayanan bir iş bölümünden çok her eşin her işi yaptığı bir örgütlenme söz konudur. Otorite, eşitlikçi bir temele dayanır. Aile içi karar mekanizmalarının işleyişinde de tüm aile üyeleri kararlara katılırlar.⁵²

Sanayileşme ve köyden kente göçün bir getirisi olarak tanımlayabileceğimiz çekirdek ailede, geniş ailede olduğu gibi kendi başına bir üretim yapma genel olarak mümkün değildir. Aile bireyleri daha çok üretim yapan işletmelerde iş gücü olarak kullanılır. Çekirdek aile yapısında, aile fertlerinin toplum içindeki konumlarını daha çok kişisel bilgi, beceri ve edindikleri mesleklere göre kazandıkları görülmektedir. Aile büyüklerinin yer almadığı çekirdek ailelerde; nesiller arası aktarım zayıflamış, çocuklar aile büyüklerinin sevgi, merhamet ve anlayışından mahrum olarak yetişmektedir. Çocuklar eğitim-öğretim ve sosyalleşme ihtiyaçlarını kreşlerden başlayarak çeşitli eğitim kurumlarında devam ettirmekte, yaşlılar ise bakıma ve ilgiye muhtaç olunan zamanları ya yalnız olarak ya da huzurevlerinde geçirmektedir. TAYA 2011 sonuçlarına göre her 10 yaşlıdan altısı çocukların olmadığı aile yapılarında ya tek başlarına ya da eşleriyle birlikte yaşamaktadır. 60 yaşının altındaki yetişkin bireylerin yaşlılık dönemleriyle ilgili tercihleri, fikri olmayanlar dışarıda bırakılarak değerlendirildiğinde, yaşlıların yarısının yaşlılık döneminde ya huzurevinde kalmak istediği ya da evinde bakım hizmeti almak istediği görülmektedir.⁵³

Çekirdek ailenin temelinde bireysellik vardır. Aile bireylerinin olayları anlama, algılama ve davranışları farklılaşmıştır. Geniş ailelerdeki "biz" duygusuna dayalı işleyen

⁵¹ Güler ve Ulutak, *Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile*, 57.

⁵² Sayın, *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*, 10.

⁵³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *"Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler"*, 109.

sosyal ortam da farklılaşarak yerini "ben" mantığına göre işleyen bireysel bir düşünceye bırakmıştır.⁵⁴

Modern çekirdek ailelerde kadının çalışma hayatına dahil olması ile birlikte aile içindeki sorumluluklar ve roller de değişmiştir. Çalışan kadın artık annelik fonksiyonlarını çoğu zaman bakıcı, kreş gibi başka şahıs veya kurumlara devretmektedir.⁵⁵

1.1.2.3. İşçi Aile Yapısı

Sanayi devrimi ile artan iş gücü ihtiyacı; çocuktan kadına,aile içindeki tüm bireylerin çalışmasını gerektirmiştir. Aile bireylerinin başta kadınlar olmak üzere uzun süreli ve yoğun iş gücü gerektiren fakat düşük maliyetli işlerde çalışmasına sebep olmuştur. Yurt dışına çalışmaya giden aileler ve bu ailelerin yaşadıkları, bu duruma verilecek örneklerdendir.

Sanayileşme ile birlikte toplumun çekirdek aile modeline adapte edildiği ve çekirdek ailenin doğurduğu aile yapısının ise işçi ailesi olduğu dikkat çekmektedir. İşçi aile tipinde geniş ailenin aksine,ev geçimi ve idaresi konusunda kadın-erkek, büyük-küçük arasındaki dengelerin değiştiği görülmektedir. Kadınlar, aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla evlenmeden önce iş sektörüne girmeye başlamış, evlendikten sonra da genellikle çalışmaya devam etmiştir. Kadının çalışması ile birlikte kadınların hem ev içinde hem de ev dışında sorumlulukları artmıştır. Kadınlara, evin düzen ve idaresinin yanı sıra aile bireylerinin geçimini sağlama, aile bütçesi oluşturma ve katkı sağlama gibi sorumluluklar yüklenmiştir. Ev işleri konusunda da kadının yükü artmıştır. Çünkü geniş ailelerde, aileye mensup diğer kadınlarla birlikte iş birliği söz konusu iken küçülen aile tipinde kadın bunlardan tek başına sorumlu hale gelmiştir.

Sanayileşme hareketleri ile birlikte işçi evleri kavramı da ortaya çıkmıştır. Bu konutlarda akrabalarından ziyade aynı iş yerinde çalışan işçiler bir arada kalmaktadır. Böylece ailelerin toprak ile bağı da kesilmiştir. Dolayısıyla sanayileşme ve köyden

⁵⁴ Ali Akdoğan, "Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.III(2002): 38.

⁵⁵ Musa Gümüş, "Türk Ailesi ve Modernleşme", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 24 (1993): 89.

kente göç ile toplumsal ilişkiler, yaşam şekilleri önemli ölçüde değişmiştir.⁵⁶

Kadının çalışması ile birlikte kısmen ailenin ekonomik anlamda refah seviyesi yükselse de aslında bu durum, kadınların çeşitli kabiliyet ve özelliklerinin körelmesine de yol açmıştır. Çünkü uzun saatler çalışmak zorunda kalan kadına gerek çocuk eğitimi gerekse ev işleri konusunda yeterli vakit kalmamakta, fizikî performansı düşmektedir.

1.1.2.4. Burjuva Tipi Aile Yapısı

Sözlükte, "burjuva" kelime anlamı olarak "Şehirde yaşayıp özel imtiyazlardan yararlanan; orta sınıf olan, kent soylu"⁵⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Fransızca'dan dilimize geçmiş olan "burjuva" kelimesi, anlam olarak "kentlerde yaşayan" manasını taşısa da günümüzde anlam kayması yaşayarak "zengin" manasında kullanılabilir.

Burjuva sınıfı, hem üretim hem de tüketim temasına dayanan bir sınıftır. Dolayısıyla aile yapısı da buna göre şekillenmiştir. Erkek, ailede yönetim ve malî idare konusunda tek sorumludur. Kadının evlenmeden önce maddî durumunun iyi olmasının ya da aileye herhangi bir getirisinin bulunması, onu aile içi yöneticilik konusunda söz sahibi yapmamaktadır. Burjuva tipi aile yapısında kadın, ev işleri ile ilgilenmez. Evde kadının sorumlu olduğu ev işleri ile ilgilenen hizmetçi ve yardımcıları vardır. Kadın bunların idaresinden sorumludur. Burjuva kadınının ev içerisindeki esas görevi, çocukları ile ilgilenmektir. Bunun dışında kadının aile içerisindeki en büyük rolü; mensup olduğu aileyi statü sahibi diğer aileler içerisinde temsil etmek, bu ailelerle birlikte çeşitli organizasyonlar yapmaktır. Kadın gezme ve bu gezmelerde giyeceği kıyafetler için büyük miktarda harcamalar yapabilir. Erkek işinde ve toplum içerisindeki statüsünde yükselme peşindedir.⁵⁸

Burjuva ailesi çerçevesinde çocuk, sevilip okşanacak varlık olarak düşünülüyordu. Bu düşünce daha çok erkek çocukları kapsamakta idi. Köylü, esnaf veya diğer sınıflara mensup olan çocuklar ise daha çok yetişkinler gibi muamele

⁵⁶ Şengül Gür, *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü* (İstanbul: Yem Yayıncılık, 2000, 1. Basım), 86.

⁵⁷ TDK, Büyük Türkçe Sözlük, erişim 20 Mayıs 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_brij

⁵⁸ geniş bilgi için Sayın, *Aile Sosyolojisi*, 30-32.

görmüştür.⁵⁹

Burjuva tipi aile, her ne kadar farklı bir kültür ve o kültürlere ait farklı problemlerin doğurduğu bir sınıf olsa da günümüzde bu aile tipinin özellikle televizyonlarda yayınlanan diziler ve sosyal medya aracılığıyla topluma empoze edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Diziler incelendiğinde baş rollerin büyük bir bölümünün; lüks yalı, konak veya çiftlik evlerinin sahipleri olduğu görülmektedir. Kadınlar; toplumda imtiyaz sahibi bu ailelere girmek için her türlü entrikayı yapan, karakter yoksunu varlıklar olarak temsil edilmektedir. Bu aileye giren kadınlar güzel ve pahalı giyinen, lüks toplantı ve davetlere katılan, bulunduğu konumu kaybetmemek adına gayri ahlakî de olsa her türlü mücadeleyi göze alan tiplerdir. Erkekler ise büyük holding, çiftlik ya da toprak sahibi kimselerdir. Çoğu zaman dönen entrikalardan haberi olmayan, yaptığı gayri ahlakî davranışlara da bu habersizliği gerekçe gösterilen tiptir. Burjuva ailesi; toplumumuzun örf, adet ve kültürüyle özdeşleşmeye de milletimizin geleceği olan genç kız ve erkeklerin özendirildiği bir aile yapısı konumundadır.

1.2. İSLAM ÖNCESİ AİLE YAPISI

1.2.1. Ehl-i Kitaba Göre Aile

İlahî kökenli dinlerde aile kurumuna gerek Yahudilikte gerek Hristiyanlıkta gerekse son ilahî din olan İslamiyet'te olsun oldukça önem verildiği görülmektedir. Aile kavramının; ilahî dinlerde, ilahî menşeli olmayan diğer dinlere nazaran en ince detaylarına kadar ele alınarak incelendiği görülmektedir.

1.2.1.1. Yahudilikte Aile

Yahudiliğin aile yapısını anlamak, Hristiyanlığın ve İslam'ın hatta günümüzün aile yapısını analiz edebilmek açısından büyük katkılar sağlayacaktır. Çünkü Yahudilik ilahî dinlerin ilki, dinî anlayış üzerinde yükselen toplumsal yapının temeli

⁵⁹ Mine Tan, Çocukluk: Dün ve Bugün, Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), 19-23.

konumundadır.

Yahudi toplumunun başlangıç noktasına bakıldığında göçebe yaşam şeklinin benimsendiğini ve bunun doğal getirisi olan kavimiyetçi anlayışın Yahudi toplumunda etkin olduğu görülmektedir. Kenan İli bölgesinde yerleşik hayata geçiş ile birlikte bu kavimiyetçi anlayışın kırılmaya başladığı görülmektedir. Köy toplulukları ile birlikte ailenin reisi olan erkek, karısı, evlenmiş veya evlenmemiş çocuklardan oluşan geniş aile büyük önem kazanmıştır.⁶⁰ Yahudilerde aile kavramı sosyal bir kurum olmakla birlikte dinî bir hüviyete de sahiptir. Geniş aileler şeklinde yaşama kavramı da kutsal kitaplarında, Hz. Yakup ile ilgili olarak geçen "...oğullarının oğullarını, kızlarını, oğullarının kızlarını ve bütün zürriyetini de kendisi ile birlikte Mısır'a getirdi."⁶¹ ibaresinden çıkarılmaktadır. Ailenin reisi babadır. Babanın en önemli görevi ise dinî gelenek ve ibadetleri, aile bireylerine öğretmek ve sonraki nesillerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Sosyal ve dinî anlamda yapılan her etkinlikte, erkeğin ön planda olduğunu kadının ise pek fonksiyonunun olmadığı görülmektedir.

Yahudi inancına göre kadın, erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır.⁶² Kadın; Hz. Adem kıssasından yola çıkılarak şeytanın yardımcısı, insanlığın ceza çekmesine sebep olan varlık olarak görülmektedir. Kadının, bu yaptıklarının sonucu olarak kocasına itaat etmek ve doğumda sancı çekmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir.⁶³

Yahudi anlayışa göre kadın, erkeğin malları arasındadır. Kadının üzerindeki hakimiyet tamamen kocasına aittir. Kadının aile içindeki görevi; Tevrat'ta belirttiği üzere ev işleri, çocukların bakımı, eğitimi ve kocasına yardım etmektir.

Kadının üzerine yüklenen bir diğer önemli sorumluluk da çocuk doğurabilmesidir. Özellikle erkek çocuk soyun devamı açısından oldukça önemli görülmüştür. Kadın Yahudi toplumunda oldukça aşağı bir konumdadır. Kadın erkek ayrımı, Yahudilerin dinî ibadet konusuna dahi yansımıştır. Kız çocuklarının dinî eğitimine, erkek çocukların dinî eğitimikadar önem verilmemiştir. İbadetlerde, "kadınların erkeklerden ayrı bir yerde bulunmaları, mahremiyetten dolayı değil, ibadetin

⁶⁰ William F. Kennel, "Eski Musevi Ailesi", çev: Hakkı Şah Yasdıman, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy.9 (1945): 478.

⁶¹ Tekvin, 46/7.

⁶² Tekvin, 2/21-22.

⁶³ Tekvin, 3/ 1-24.

yalnızca erkeklere mahsus olduğu telakkisinden kaynaklanmaktadır." ⁶⁴

Yahudilikte bekar kalmak, yalnızca bir sosyal birimin değil; bir kùltürün yok olmasına sebebiyet verdiğinden dolaydır ki büyük günah olarak addedilmiştir. ⁶⁵

Yahudilerde eş seçimi de oldukça önemlidir. İnanışlarına göre, iyi davranışlarda bulunan kişilerin eşleri iyi, kötü davranışlarda bulunan kişilerin eşleri kötü olmaktadır. Yahudilerde kendi kavimlerinin dışında biriyle evlenmek uygun görülmemektedir. Akraba evliliği yaygın olarak görölmektedir. Akraba evliliklerinde rol oynayan etkenlerin başında malın ve paranın akraba çevrelerinin dışına çıkmaması gelmektedir. ⁶⁶

Tevrat'a bakıldığında birden fazla evliliğin yasaklanmadığı, sayı açısından herhangi bir sınırlamanın olmadığı görölmektedir.

Diğer dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de boşanma hoş karşılanmamıştır. Erkek kadını boşama yetkisine sahip olsa da herhangi bir gerekçe göstermeden boşayamaz. Tevrat'ta kadın ve erkeğin boşandığını gösteren "Boşanma Belgesi"nden bahsedilmektedir. Bu belge ile kadın eşinden ayrılır ve başkası ile evlenebilir. Haham huzurunda boşanmamış kimse, medeni hukuka göre boşanmış olsa da boşanmış sayılmaz. Kadın başkası ile evlense de eski kocası ile evliliği devam etmektedir. Bu topluma karşı işlenmiş bir suç olarak görülür. ⁶⁷

Yahudiler de çocukların dinî eğitimine oldukça önem verilmektedir. Kız ve erkek çocuklar ayrı kurumlarda eğitim görürler. Nitekim Yahudi geleneklerine göre çocuk beşyaşından itibaren kutsal kitap çalışmalarına başlamalı ve yedi yaşndaki çocuklara hem İbranice hem de yaşadıkları ülkenin dili öğretilmelidir. ⁶⁸

1.2.1.2. Hristiyanlıkta Aile

Hristiyanlığın, geliştiği muhit göz önünde bulundurulduğunda bir yandan Yahudiliğin ananelerini tevarüs eden, diğer yandan da hellenistik-gnostik dinlerin tesirleri altında inkişaf eden bir din olduğu görülür. ⁶⁹

⁶⁴ Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet*(İstanbul: Esra Fakülte Kitabevi, 1999), 149.

⁶⁵ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, c.II (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 197.

⁶⁶ Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*(Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları,1971), 16.

⁶⁷ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Kitabevi,1996), 382.

⁶⁸ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları,1945), 132.

⁶⁹ Annemarie Schimmel,*Dinler Tarihine Giriş* (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 159.

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da aile, tamamen dinî bir kurum statüsündedir. Kadının, Yahudilikte olduğu gibi şeytansı vasıflara sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu durumun başlangıcının tıpkı Yahudi inanişta olduğu gibi Hz. Havva'nın, Hz. Adem'i suça teşvik ettiği inancına dayandığı görülmektedir. İncil'de ifade edilene göre kadın, bu suçundan ancak "...iman, sevgi ve takdiste vakar ile dururlarsa, çocuk doğurması ile kurtulacaktır."⁷⁰ Bu inaniş, insanın günahkar doğduğu inancına da temel teşkil etmiştir.

Kadın dini açıdan erkekten daha aşağı görülmektedir. Aslında özgün haliyle Hristiyanlığın kadınlar hakkında oldukça olumlu olduğu, Batı'da Augustinus zamanında, kadın düşmanı bir eğilim içine girildiği de görüşler arasındadır.⁷¹

Hristiyan inancında "evlilik bir kilise sırrı, İsa ve kilise birliğinin bir sembolü olarak algılanmaktadır."⁷² Bu yüzden kilisede kıyılmamış bir nikah akdi geçerli sayılmamaktadır. İncil'de yer alan ifadelere göre "Kim karısını boşar ve başkası ile evlenirse, ona karşı zina eder. Kadın kocasını boşar ve bir başkası ile evlenirse zina eder."⁷³ Hristiyanlıkta, her ne kadar Hz. İsa tarafından "eşlerin bir beden"⁷⁴ olması tavsiye edilse de kilise temsilcileri için bekar kalmak evlenmekten daha kutsaldır. Nikah konusunda katı bir tutum içerisinde olan Hristiyan inancı, boşanma konusunda da aynı tutumu sürdürmektedir. Sadece zina söz konusu olduğunda boşanmaya izin verilmektedir. Bunun dışında hangi sebep olursa olsun boşanmak yasaklanmıştır. Boşanma yasağının Reform dönemine kadar tüm Avrupa ülkeleri tarafından uygulandığı hatta İtalya ve İspanya gibi bazı ülkelerde bu yasağın kaldırılmasının XX. yüzyılı bulduğu belirtilmiştir.⁷⁵

Hristiyan inancına göre her çocukgünahkar doğar. Çünkü Hz. Adem ve Hz. Havva ilk günahı işleyerek cennetten kovulmuş, insanların sonsuza kadar yaşama ve günahsız olarak cennette kalabilme fırsatlarını ellerinden almışlardır. Bu yüzden dünyaya gelen her insan günahkardır ve vaftiz edilmelidir. Vaftiz kelime anlamı olarak "yıkama, temizleme" demektir. Ayrıca vaftiz, Mesih'in ölme ve dirilme eylemlerine

⁷⁰ Timoteosa I. Mektup, 2/12-15.

⁷¹ Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi: İbrahim'den Günümüze 4000 Yıllık Tanrı Arayışı*, çev: O. Özel:H. Koyukan: K. Emiroğlu (Ankara: Ayraç Yayınevi,1998), 171.

⁷² Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji* (Konya: Tekin Kitabevi, 1994), 120.

⁷³ Markos 10/ 11-12.

⁷⁴ Matta 19/6.

⁷⁵ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Ailenin Çilesi Boşanma* (İstanbul: Çağdaş Yayınları,1976), 275.

katılımının sembolik bir ifadesi olarak da tanımlanmıştır.⁷⁶Bu bağlamda vaftiz kurtuluş vasıtası olarak yerleşmiş ve vaftiz olmadan ölen fakat ölmeden önce vaftiz amacıyla yaşamış olan çocuğun kilise mensubu sayılacağına hükmedilmiştir.⁷⁷

1.2.1.3. Cahiliye Döneminde Aile

Cahiliye; Arapların İslam öncesinde manevî anlamda yaşadıkları karanlık döneme verilen addır. Bu dönemi bilmek, İslam'ın insana verdiği değeri görebilmekadına oldukça önemlidir.

Cahiliyede ne nikah ne boşanma konusunda hak ve adalet gözetme ya da herhangi bir sınırın söz konusu olmadığı görülmektedir. Erkek kadını her an boşayabilmekte veya bu fikrinden her an vaz geçebilmektedir. Bunun temelinde kadın üzerinde üstünlük kurma, gönlü istemediğinde vaz geçme, eziyet etme psikolojisi vardır. Haz ve bencillik ön plandadır.⁷⁸ Bu şeklide oluşmuş bir ailede, her an boşanma korkusu taşıyarak aile bireylerinin sağlıklı bir psikolojiye sahip olması ve sağlıklı nesiller yetiştirmesi mümkün görünmemektedir.

Cahiliye döneminde çok evlilik meselesi incelendiğinde Araplar arasında yaygın bir uygulama olduğu görülmektedir. Cahiliye Araplarında daha çok zengin kimseler veya kabile liderleri birden çok kadınla evlenmekte idiler. Şerefli ve toplum içinde saygın bir statüye sahip kadınlarla evlilik tercih edilirdi. Böylece evlenen kişinin de şanı ve şerefine arttığı düşünülürdü. Ayrıca Araplarda çok kadınla evlenmek erkekliğin işaretlerinden sayılmaktaydı.⁷⁹

Hem cahiliyede hem de İslâm'ın doğuşu sırasında dul kalan kadınların tekrar evlenmeleri, sosyo-ekonomik koşulların gerektirdiği bir zorunluluktu. Zira ekonomik kaynakların kıt olduğu bir ortamda evlilik, sosyal güvence işlevi de görüyordu. Bu sebeple bir kadının hayatında birkaç evlilik yapması garip karşılanmazdı.⁸⁰ Bazen de kabileler arası husumeti gidermek için kız alıp verme söz konusu olurdu.

⁷⁶ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2006), 141.

⁷⁷ Ali Erbaş, *Hristiyan Ayinleri* (Sakramentler) (İstanbul: Nun Yayınları, 1998), 127.

⁷⁸ Hasan Ali Görgülü, "Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam'ın Boşanmada Örfü İtibar Etmesi", *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1999): 114-122.

⁷⁹ Adnan Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem* 1, sy.2 (2003): 17-20.

⁸⁰ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 9-32.

Cahiliye'de yaşanan bir diğer mesele de "çocukların öldürülmesi" meselesidir. Çocuklar toprağa gömme, suda boğma, boğazlama veya yüksek bir yerden aşağı bırakılmak suretiyle öldürülmekteydi. Buradan anlaşılıyor ki Cahiliye'de kadının değeri olmadığı gibi eğer erkeğe herhangi bir prestij sağlamıyorsa çocuğun da herhangi bir değeri yoktur. Cahiliyede çocukların öldürülmesi denince akla ilk gelen kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesidir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki erkek çocuklar da özellikle geçim sıkıntısı gerekçe gösterilerek öldürülmüştür.⁸¹

Erkek çocuklar; erkeğin soyunun devamı, hem ekonomik anlamda hem de savaş anında aileye katkısı olduğu düşünülerek cahiliye toplumunda daha çok değer görmüştür. Ayrıca melekleri Allah'ın kızları olarak görmeleri de bu yanlış anlayışı daha kolay uygulamalarına gerekçe teşkil etmiştir. Çeşitli hastalık ve sakatlık sahibi olan kız çocuklarının da yaşlarına bakılmaksızın uğursuzluk getirdiği gerekçesi ile öldürüldüğü görülmektedir. Bu konuda dikkat çeken diğer bir husus da öldürme işleminin çoğunlukla anne ya da aileye yakın bir birey tarafından gerçekleştirilmesidir.

1.3. İSLAM'DA AİLE YAPISI

1.3.1. İslam'da Evlilik Kavramı ve Ailenin Önemi

İslam'da evlilik, mistik ve kutsal bir seremoni olmaktan ziyade karşılıklı anlaşmaya dayanan bir hukuki sözleşme biçimi olarak anlaşılmıştır.⁸²

İslam'daki aile yapısı sosyolojide sıralanan aile yapılarından farklılık arz etmektedir. Bu ayrım, biraz da İslam'ın çeşitli sınırlara bağlayarak kabul ettiği çok evlilik kavramından ve akrabalarla sıkı sıkıya bağlılığı emreden sılah-i rahim kavramından kaynaklanmaktadır. Yine tek eşle yapılan bir evliliğe baktığımızda da tek eşlilik durumunda dahi evli eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, dikey ve yatay düzende dağılmış bulunan çok sayıda akraba ile yakın bir ilişki içindedir.⁸³

İslam toplumunda aile; eşlerin devamlı olarak beraber yaşama, dayanışma,

⁸¹ Yavuz Yıldırım, "İslam Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.7 (2003): 83-85.

⁸² İsmail Raci Farukî, *İslam*, çev: Osman Tunç (İstanbul: Risale Yayınları, 1983), 91.

⁸³ İlyas Ba-Yunus, *İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*, çev: Rıdvan Kaya (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986), 78.

çocuk sahibi olma konusunda karşılıklı anlaşmalarına dayanan, basit, medeni bir akitle vücut bulmuş, çocuklar ve yakın akrabaya kadar uzanan hak ve görevlerin ördüğü sosyal ve hukuki bir kurum olarak tanımlanmıştır.⁸⁴

İslam'da kadın veya erkeğin birbirine üstünlüğü söz konusu değildir. İkisine de farklı sorumluluklar yüklenmiş, sorumluluklar belirtilirken yaratılış özellikleri dikkate alınmıştır. Hz. Peygamber'in de bu durumu: "Hepiniz birer çoban (idareci)sınız ve hepiniz idareniz altındakilerden sorumlusunuz. Devlet başkanı bir çobandır ve o yönettiklerinden sorumludur. Erkek ailesinin çobanıdır ve o idaresi altındakilerden sorumludur. Kadın kocasının, evinin çobanıdır ve o da idaresi altındakilerden sorumludur." şeklinde ifade ettiği görülmektedir.⁸⁵ Kadınların da iffetli olması, eşine itaat etmesi, eşinin olmadığı durumlarda evine, malına ve çocuklarına sahip çıkması gibi vasıflara haiz olması gerekmektedir.⁸⁶

Dinî yükümlülükler konusunda da kadın erkekten ayrı tutulmamıştır. İslam dini kadını saygın bir yere oturtmuş; ona mal mülk sahibi olma, ticaret yapabilme, boşanma talebinde bulunabilme gibi haklar tanımıştır.⁸⁷

Toplumda erkek ve kadın bir arada bulunmuştur. Kadınların erkeklerle birlikte abdest aldıkları, Hz. Peygamber'e soruları çekinmeden sorabildikleri görülmektedir. Bu dönemde kadınlar, kendilerini savunacak ve erkeklerin yanlışlarını söyleyebilecek konuma gelmişlerdir.⁸⁸

İslam'da ruhbanlık yasaklanmış, evlilik teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber debir hadisinde evliliği şöyle tanımlar: "Ey gençler kim içinizde evlenmeye muktedir ise evlensin çünkü gözü haramdan ve ırzı en sağlam koruyan budur."⁸⁹ Bu tanımda evliliğin, toplum adına önemli fonksiyonlarının altı çizilmiştir.

İslam'a göre eş seçimi oldukça önemlidir. Eş seçiminde öncelikle dikkat edilmesi gereken husus ise dindarlıktır. Hz. Peygamber: "Bir kadınla şu dört özelliğinden dolayı evlenilir: Malı için, soyu için, güzelliği için, dini için. Sen dindar

⁸⁴ Hayrettin Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neş., 1995), 205.

⁸⁵ Buhari, *Nikah*/80-89.

⁸⁶ "İyi kadınlar, itaatkar olanları ve Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri, kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır." Nisa, 4/34.

⁸⁷ Abdülkadir et-Telidî. *Müslüman Kadının Kimliği*, çev: Ali Nar (İstanbul: Ravza Yayınları, 1996), 30.

⁸⁸ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 28-29.

⁸⁹ Buhari, *Nikah*/2-3.

olanını elde et ki rahat edesin."⁹⁰ demektedir.Öte yandan İslam dininde eş seçimi konusunda kadının da erkekle aynı haklara sahip olduğu ve istemediği biriyle evlendirilemeyeceği ifade edilmiştir.⁹¹

İslam'da aile kurmaya aday kadın ve erkeğin, kurulan ailenin sağlam temellere oturup uzun yıllar devam etmesini sağlamak adına tarafların belirli sınırlar içerisinde görüşüp birbirini tanımaları gerektiği ifade edilmektedir.⁹² İslam'da nikah meselesine baktığımızda ise tarafların herhangi bir hak kaybı yaşamaması adına öncelikli olarak nikahın şahitlerin huzurunda yapılmasına ve topluma duyurulmasına önem verilmiş, karşılıklı rıza esas alınmıştır.

İslam'a göre, nikah akdi sırasında kadına belli bir miktar "mehir" verilmektedir. Mehir, kadının maddî değerini göstermek için değil, ona rağbet edildiğini göstermek adına verilmektedir. Mehrin miktarı konusunda erkeğin gücünün yetmesinin esas alındığı görülmektedir. Boşanma ve çeşitli durumlarda ise İslam bunu belli şartlara bağlamıştır. Ayrıca kadına mehir olarak verilen şeyler tamamen kendisinin olup hiç kimsenin verilen o malda hakkının olmadığı da dile getirilmiştir.⁹³

İslam'da boşanma "talak" kavramı ile karşılanmış ve boşama hakkı genel itibarıyla erkeğe verilmiştir. Bazı durumlarda kadın boşama hakkı alabilmektedir. Erkeğin boşama hakkını elinde bulundurması, geçerli bir sebep olmadan eşini boşama hakkı tanımaz. İslam'da evliliğin devamı esas olduğundan ve geçerli bir sebep olmadıkça boşanmayı engellemek adına, erkeğe boşanma sonrasında uygulaması gereken çeşitli maddî yükümlülükler getirilmiştir. Böylece boşandıktan sonra kadının mağdur olmaması sağlanmıştır. Bu şartlar genel olarak değerlendirildiğinde kadın ve erkeğin evliliklerini gözden geçirerek birbirlerine ısınması, evliliğin kurtarılması esası hakimdir. Buna örnek olarak boşamada erkeğin üç talak hakkını tek seferde kullanması yerine her ay bir talak yapması daha uygun görülmüştür.⁹⁴

İslam'da çok evlilik meselesi de tartışılmalı konulardan bir tanesidir. Burada dikkat edilecek en önemli husus, birden fazla evlenilmek istendiğinde gözetilmesi

⁹⁰ Buhari, Nikah /16.

⁹¹ Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1991), 162.

⁹² İbn Mace, Nikah/ 9.

⁹³ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 61.

⁹⁴ Bakara 2/227-241; Nisa 4/20-21; Ahzab 33/28, 29, 49,52; Talak 65/6; Tahrim 66/5.

gereken bazı şartların olduğudur. Bunların başında ise eşler arasında adaleti sağlayabilme şartı gelmektedir.⁹⁵

Hz. Peygamber' in hayatına baktığımızda aile; neslin devamını sağlayan, huzur, adalet, güvenin sağlandığı, eşlerin birbirine sevgi ve rahmet bağıyla⁹⁶ bağlandığı bir yapı olarak tasvir edilmektedir.

Çocuğun eğitimi konusu da İslam dininde üzerinde önemle durulan konulardan bir tanesidir. İslam, çocuk doğduğu andan itibaren emzirilmesinden, adının konulmasına, yetiştirilmesinden, evlendirilmesine kadar anne babaya çeşitli sorumluluklar yüklemiştir.

İslam'da aile, her şeyden bağımsız bir kurum olarak görülmemiştir. Toplum ve aileler arası bağların güçlenmesi adına akrabalık ve komşuluk ilişkilerine son derece önem verilmiştir. Gerek komşuluk gerekse akrabalık olsun her iki kavramında toplum için değeri büyüktür. Akrabalık ve komşuluk kavramları, toplumu birbirine kenetleyici, uzlaştırıcı ve iyileştirici bir role sahiptir. Bu nedenle İslam, "Allah'a verdikleri sözü pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın korumasını emrettiği bağı koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya işte lanet de onlar içindir; dünyanın kötü sonu da onlar içindir." şeklinde akrabalık bağına bozanları lanetlenmiştir. Bunun gibi birçok ayeti⁹⁷ akrabalık konusunda örnek verebiliriz.

1.4. GÜNÜMÜZ AİLE YAPISI

Aile toplumun en küçük yapı taşı olmakla birlikte aslında toplumu değiştiren, düzenleyen ve geliştiren en önemli kurumdur. Aile, toplum mekanizmasının en önemli dinamiğidir. Değişen toplumsal değerler, sanayileşme ve köyden kente göç ile birlikte aile kavramı da değişmiştir. Günümüz aile yapısının temelini oluşturan on dokuz ve yirminci yüzyıllarda insanlık tarihî, hızlı ve köklü bir değişime uğramıştır. Modern toplumun ortaya çıkışını hazırlayan sanayileşme; kentleşme ve sekülerleşme

⁹⁵ Nisa 4/3, 129.

⁹⁶ Rum 30/21.

⁹⁷ Bakara2/27, 83, 177, 180, 215; Nisa 4/ 7, 8, 11, 33, 36, 125, 135; Maide 5/106; En'am 6/151,152; Enfal 8/41,75; Tevbe 9/ 8, 10, 113; Ra'd 13/38; Nahl 16/90; İsrâ 17/23, 24, 25, 26; Nur 24/22; Şuara 26/214; Ankebut 29/ 8, 33; Rum 30/38, Ahzab 33/6; Fatır 35/18, Muhammed 47/22; Haşr 59/7; Mümtehine 60/3; Tegabün 64/ 14, 15.

süreçlerinde toplumsal kurumların yapısında meydana gelen değişimle birlikte toplumun temelini oluşturan ailenin de yapısı, öğeleri ve işlevleri tamamen farklılaşmıştır.⁹⁸

Geniş ailelerde bireylerin yaşam tarzını ağırlıklı olarak "din" olgusu belirlerken modern çekirdek aile tipinde dinin etkisi azalmakla beraber tamamen kaybolmamıştır. Türk aile yapısında her ne kadar çekirdek aileler yaygınlaşsa da dinin aileyi şekillendirme görevinin tam manasıyla etkisini kaybettiği söylenemez.⁹⁹

Modern toplum yapısının ana teması olan "özgürlük" kavramı gerek toplumlar gerekse aile bazında etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Eşin özgürce seçilmesi, kadın haklarının artışı, kadının iş hayatına girmesi, akraba evliliklerinin azalması ve çocuk haklarının genişletilmesi bu değişime alt yapı olan etmenler olarak sayılabilir.¹⁰⁰ Geniş aile ile modern çekirdek aileyi birbirinden ayıran en önemli faktör, kadının statüsünün değişmesidir.

Kadın, düşük veya orta seviyede gelire sahip ailelerde ekonomik yetersizlikler dolayısıyla çalışırken yüksek gelir seviyesine sahip ailelerde de çalışma seviyesi oldukça yüksektir. Aslında bu durum, kadının aldığı eğitimi değerlendirme ve toplumdaki "modern kadın" algısının kadına dayattığı rolün bir sonucudur.

Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve bunun bir getirisi olarak kariyer yapma isteği, kadınların iş hayatına atılması, geçim sıkıntısı çekilmesi gibi sebepler modern çekirdek aileyi şekillendiren etmenlerdendir. Bahsi geçen sebepler dolayısıyla doğurganlık azalmış; çocuk, belirtilen isteklere ulaşmada bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren doğurganlık seviyesinin hızlı bir biçimde azalmasının ardında eğitim seviyesinin yükselmesi, kentleşme hızının artması, gelir artışı ve kadınların nakit gelir getiren işlerde çalışmaya başlamaları gibi makro düzeyde gerçekleşen sosyo-ekonomik gelişmeler yatmaktadır.¹⁰¹

Radyo ile başlayıp televizyon ile devam eden, İnternet ile adeta zirveye ulaşan bu teknolojik süreç, ailelerin birbirleri ile olan iletişim ve etkileşimini azaltmıştır. Sosyal ve duygusal paylaşımlar azalmış; bireyler aileden göreceği ilgi, sevgi ve desteği,

⁹⁸ Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din", *Karadeniz Dergisi*, sy. 8 (2010): 26.

⁹⁹ Çelik, *Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din*, 32.

¹⁰⁰ Çelik, *Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din*, 27.

¹⁰¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *"Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler"*, 174.

bu kitle iletişim araçlarıyla dışarıda aramaya başlamıştır.¹⁰²TÜİK araştırmasında "internet üzerindeki sosyal gruplara katılma" olarak tanımlanan amaçla internetin kullanılma oranı %73 olarak belirtilmektedir. Sosyal paylaşım sitelerine ulaşmak amacıyla internet kullanımının hızla yaygınlaştığı bilinmektedir.¹⁰³Teknolojik araç ve gereçlerle en erken tanışan ise maalesef çocuklar olmaktadır. Teknolojik aletler, gittikçe artan hayat temposuna yetişmek adına ebeveynler tarafından adeta kendi sorumluluklarını devrettikleri, çocuğun sevgi, şefkat, oyun, paylaşma, iletişim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan bir araç konumuna gelmiştir. Kendini sürekli yalnız hisseden, ifade etmekte zorlanan çocuklar için internet, kaçış ortamı oluşturmakta ve onları yaşanan gerçeklikten koparmaktadır. Ayrıca sosyal ağlarda gezinme ve arkadaş bulma isteği, çocuğu internet ortamına bağımlı bir hale getirmektedir.¹⁰⁴

Dünya üzerindeki globalleşme hareketi ile birlikte insanların giyinişlerinden, yeme-içmelerine, konuşmalarından, hayattaki hedeflerine kadar "tek tip" insan modeline büründükleri görülmektedir.Önceden hem aile hem çocuklar için bir eğitim ve sosyalleşme yuvası olan "komşu" kavramı dahi ya hiç tanışılmamış ya da tanışılma bile temkinli ve mesafeli yaklaşılması gereken bir olgu olarak karşılanmaktadır.

Görsel iletişim araçları ve sosyal medyada işlenen konular da aileyi olumsuz etkilemektedir. Gerek dizilerde gerekse yayınlanan programlarda işlenen toplum ahlakını zedeleyen nitelikte şiddet, aldatma ve ahlaksızlık temeline dayanan aile yapılarının empoze edilmesi ya da toplum yapısının genel realitesine aykırı, aşırı zengin ve olabildiğine özgür, her istediğini elde eden, standart üstü yakışıklı veya güzel kızların temsil ettiği olumsuz tipler, genç nesli ve buna özenen aileler arasındaki iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Telefon, bilgisayar gibi bireysel olarak kullanılan iletişim araçlarında internetin kullanılmasıyla beraber aile içi kontrol, eğitim ve denetim mekanizması zarar görmüştür. Bireylerin özellikle de ergenlik çağındaki çocukların aileden kopuşu hızlanmış, anne-babanın çocuk üzerindeki yönetici ve denetici rolü azalmıştır. İnternet ve sosyal ağların kullanılması sadece çocuklarla olan bağı değil karı-koca arasındaki

¹⁰²Ekici, "Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi",218.

¹⁰³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler*, 306.

¹⁰⁴ Ali Murat Kırık, "Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma",*Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, c.3, sy.1 (2014): 341.

bağları da olumsuz yönde etkilemiştir. Boşanma oranları ve sebepleri incelendiğinde sosyal medya kullanma nedeniyle yaşanan ayrılıklarda bir hayli artış olduğu görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca yapılan boşanma nedenleri araştırmasında, %53 ile sosyal medya kullanımı birinci sıradadır.

Çocuk;aile büyükleri vasıtasıylaaile ortamı içerisinde bir ders disiplini olarak değil, doğal yollarla sosyal hayata hazırlanmaktadır. Anne-babasının, dede ve ninesine karşı olan tutumundan kendi anne-babasına karşı nasıl davranacağını; dede ve ninesinin kendi çocuklarına karşı olan tutumundan kendilerinin de çocuklarına karşı nasıl davranmaları gerektiğini gözlemler. Aile büyüklerinin tecrübelerine dayanarak bir aileyi nasıl yönettiklerini, sevgi, saygı, merhamet, adalet gibi değerler esas alınarak ailenin nasıl bir arada tutulduğunu gözlemlene fırsatı elde eder.

Ailede din eğitimi kavramı, bireyin sosyalleşerek topluma kazandırılmasında etkin rol oynamaktadır. Kişinin dine ait kültür unsurlarını, değerlerini, sembollerini ve modellerini alarak kendi şahsiyetine mâl etmesi ve böylece dinî kişiliğinin oluşması olarak tanımlanan dinî sosyalleşme boyutu, annesinden biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen bireyin dinî şahsiyetinin temellerinin atılması ve şekillenmesidir.¹⁰⁵Çocuğun, din ve ahlak eğitimini ders adı altında yapılan öğretimlerle ya da teknolojik aletlerle verilen bir eğitimle içselleştirmesi oldukça zordur. Günümüz aileleri adına zaman her ne kadar kısıtlı, hayat her ne kadar hızlı olsa da çocuklarda farlındalık oluşturacak davranışların kazandırılması gerekir. Örneğin, çocuklar her gün olmasa da en azından sene de birkaç kere cemaatle namaz kılabilir, bilhassa erkek çocukları baba ile cuma namazlarına götürülebilir, Ramazan ayında oruca teşvik edilip çeşitli ödüllendirmeler yapılabilir, teravih ve bayram namazlarına götürülebilir, selamlaşmaya alıştırılabilir, komşu ile paylaşma ve komşuyu gözetme duygusu aşılabilir, çocukların dinî törenlerde bulunması sağlanabilir, çocuklara her akşam aile birlikte yenen yemeklerde yemeğe besmele ile başlanıp hamd ve dua ile bitirilmesi gerektiği alışkanlığı aşılabilir. Aile, bunları da yapacak vakit bulamıyorsa dedikodu yapmadan kötü söz söylemeden çevresindekilere yardım ederek ibadetlerine dikkat ederek çocuğuna rol model olabilir.

Ebeveynin ileteceği dini içerikli mesajın, olumlu bir şekilde karşılanması, onun

¹⁰⁵ Talip Atalay, "Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri Kitabı*, (Bursa: Kurav Yayınları, 2006), 186.

çocuğa olan sevgisini, sözel ve sözel olmayan iletilerle ifade etmesine bağlıdır.¹⁰⁶ Etkin bir din eğitimi faaliyetinde çocukların gelişim özelliklerini bilmek de oldukça önemlidir. Onların gelişim özelliklerini dikkate almadan yapılacak bir din eğitimi belki yanlış ve eksik bir Allah inancına ve din ile ilgili yanlış düşünce ve duyguların ortaya çıkmasına neden olabilir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Ayşegül Yiğit, "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22 (2006): 1192.

¹⁰⁷ Ramazan Diler, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*, "Annenin Eğiticilik Rolü" (Ankara: İlahiyat Yayın, 2018), 237.

İKİNCİ BÖLÜM

el-EDEBÜ'L-MÜFRED'DE YER ALAN HADİSLERE GÖRE AİLEDE DİN EĞİTİMİ

Toplumun "en küçük parçası" olarak tarif edilegelen aile kavramı, nicelik açısından toplumun en küçük parçası olsa da nitelik bakımından toplumun en işlevsel ve değişken parçasıdır. Toplumda yaşanan tüm değişim ve etkileşimler öncelikle ailede başlar, aile kurumu ile yön bulur.

Aile; bireyin ilk eğitim yuvası, kişiliğinin temellerinin atıldığı ve topluma kazandırıldığı, kültürel değerlerin aktarıldığı sosyal yapıdır. Dolayısıyla birey, ailede iyi eğitim almışsa gelecekteki eğitim aşamalarında da başarılı olacaktır.¹⁰⁸

Aile, çocuğa verilen din eğitiminde de önemli bir rol üstlenmektedir. Zira el-Edebü'l- Müfred'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber: "Dürüstlük, Allah'ın lütfuyla iyi davranışlar ise ana-babanın terbiyesiyle elde edilir" demektedir.¹⁰⁹ Başka bir hadiste ise bu durum: "Her çocuk fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar"¹¹⁰ şeklinde ifade edilmektedir.

Anne-babanın çocuğa din eğitimi verirken sadece ona sevgi, şefkat ve sabırla muamele etmesi yetmez. Zira, çocukların kalbi sevgi ile ikna olmasına rağmen çocuğun bunu davranış haline dönüştürebilmesi ailenin ona rol model olması ile mümkündür. Çocuk; ailenin kazandırmaya çalıştığı değer ve ibadet kavramlarını, anne-baba ve varsa aile büyüklerinin uygulaması ile içselleştirip davranış haline dönüştürebilir. Burada esas önemli olan çocuğun dinî değerlerini yaparak yaşayarak öğrenmesini sağlamaktır. Bu noktada aile, din eğitimi hususunda teşvik edici ve özendirici olmaya dikkat etmelidir. Bu uygulamalar esnasında aile bireylerinin çocuğa; baskı, şiddet ve korku temalı bir üslup yerine, sevgi ve hoşgörüyeye dayalı bir üslup kullanılması da oldukça önemli bir husustur. Çünkü "sevgi ile Allah inancı ve din duygusu verilen çocuklarda aynı

¹⁰⁸ Fahri Kayadibi, "İlahiyat Fakültelerinde Kalite ve Verimlilik", *Din Eğitiminde Kalite Sempozyum Bildirileri*, ed. Fahri Kayadibi, (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 23.

¹⁰⁹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, çev. Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2017) 2. Baskı, 51/92, c.1,155.

¹¹⁰ Buhârî, *Sahih, Cenâiz*, 80/93, c.2, 97.

zamanda kuvvetli bir güven duygusu gelişmiş olur".¹¹¹Çünkü insan kendisine sevgi ve şefkatle muamele eden insana kendini açar, güven ve minnet duyar. Sevginin olmadığı bir ortamda, çocukları Allah'a yakınlaştırmak bir tarafa, çocuklar Allah'tan uzaklaştırılmış, çocuk ile Allah arasına mesafe konmuş olur.¹¹²

Anne-babanın görevlerinden biri de çocuğa anlayabileceği şekilde, gelişim seviyesine uygun, tatmin edici cevaplar verebilmektir. Sorulara yanlış veya baştan savma cevapların verilmesi halinde ise onların dini duygularının uyanması ve gelişmesinde gecikmeler olabileceği gibi sapmalara da sebep olabilir.¹¹³

Din eğitimi noktasında ailelere rol model olacak kişi ise şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in din eğitiminde kullandığı eğitim metodlarını tespit etmek oldukça önemlidir. Bu bağlamda el-Edebü'l-Müfred'de geçen aile konulu hadisler çeşitli başlıklar altında tasnif edilerek din eğitimi açısından incelenecektir.

2.1. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE ANNE-BABA

Çocuğun gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren ilk eğitim yuvası aile, ilk öğretmenleri ise anne ve babasıdır. Anne-baba, çocukları dünyaya geldiği andan itibaren onları büyütmek ve yetiştirmek için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamaktadır.

İslam dini anne-babayı en "değerli" konuma yerleştirmiş, onlara "öf!" bile dememeyi emretmiştir.¹¹⁴ Anne-baba küçük yaşta çocuğa gerekli din eğitimini vererek anne-babaya itaat, anne-babaya iyilik etme ve onun hizmetinde bulunmanın önemi gibi konuları kavratmalıdır. Çocuk, küçük yaşlardan itibaren bu bilinçle yetiştirilmelidir.

el-Edebü'l-Müfred'de geçen anne-baba konulu hadisler şu şeklide tasnif edilebilir:

2.1.1. Anne-Baba Hakkı ve Anne Babanın Sözüne Riayet Etmek

Allah, anne-babanın hakkını gözetmenin önemini birçok ayette belirtmektedir.

¹¹¹ Ahmet Koç, *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 295.

¹¹² Mustafa Köylü, *Din Eğitimi*, (Ankara:Gündüz Yayınları, 1. Baskı, 2012), 258.

¹¹³ Mustafa Öcal, *(Temel Eğitim ve Orta Öğretimde) Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın ve Matbaacılık, 1990), 75.

¹¹⁴ İsra 17/23.

Lokman Suresi 14. ayette: "Biz, insana ana babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşene dek onu karnında taşımıştır; çocuğun süttten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan) hem bana hem de ana babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır." şeklinde ifade edilmektedir. Annenin dokuz ay evladını karnında taşıması ve onu emzirmesi ona minnet duyulmasını gerektiren bir vasıf olarak Allah'a minnet ile yan yana söylenmektedir. Bu da durumun önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

İslam'da anne-babanın hakkına riayet etmek, onlara iyilikte bulunup güzel sözle muamele etmek, yaşlılıklarında bakımını üstlenmek evladın sorumluluklarındandır. İslam'a göre anne-babayı hoşnut etmek, Allah yolunda cihattan daha faziletlidir.¹¹⁵ Ancak çocuk, anne-babanın Allah'a şirk koşmasını istemesi durumunda onların sözüne riayet etmez. Fakat bu durumda dahi evladın anne-babasına kötü muamelede bulunması veya çirkin sözler söylemesi hoş karşılanmamıştır. Bu duruma verilecek en güzel örneklerden bir tanesi, Hz. İbrahim'in durumudur. Hz. İbrahim, müşrik olan babasının sözüne uymamış; babası onu dininden dönmediği takdirde öldüreceğini söylediği halde Hz. İbrahim, dininden dönmeyeceğini ve onu dinlemeyeceğini güzel sözlerle ifade etmiş; onun affi için dua edeceğini söylemiştir.¹¹⁶

Çocuğa küçük yaşlardan itibaren anne-babanın rol model olarak etkin bir din eğitimi vermesi, çocuğun anne-babanın hakkını gözetme duygusunu içselleştirip davranışa dönüştürmesinde pozitif bir etki oluşturabilir. Bununla birlikte aile büyüklerinin ailede yer almaması ya da aileden uzakta oturmaları, yoğun iş temposu nedeniyle sık sık görüşülememesigibi durumlar; çocukların, anne-babanın sözüne riayet etmesi gerektiği konusunu pratikte öğrenme imkanını azaltmıştır denilebilir.

el-Edebü'l-Müfred'de anne-babanın hakkını gözetme ve sözünü dinleme konusu ile ilgili şu hadisler yer almaktadır:

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hiçbir evlat babasının hakkını ödeyemez. Şayet onu köle olarak bulur ve satın alıp hürriyetine kavuşturursa ancak o zaman babasının hakkını ödemiş olur."¹¹⁷

Hz. Peygamber, babanın hakkının ödenebilmesinin zorluğunu anlatmak için

¹¹⁵ Buhârî, Cihad/138.

¹¹⁶ Meryem 19/41-48.

¹¹⁷ el-Edebü'l-Müfred, c.1, 46.

babanın öncelikle köle konumuna düşmesi gerektiğini ve ancak onu satın alıp özgürlüğüne kavuşturarak hakkını ödemenin mümkün olabileceğini belirtmektedir ki bu oldukça zordur. Hz. Peygamber burada anlatım yöntemlerinden olan örneklendirme yöntemini kullanarak hem konuyu muhatabın zihninde daha somut hale getirmiş hem de anlatımı zenginleştirmiştir.

Abdullah ibni Amr ibni Âs'dan rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek anne ve babasını geride gözü yaşlı bıraktığını ve hicret edip biat etmeye geldiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona: "Derhal onların yanına dön! Onların yüzlerini tekrar güldür!"¹¹⁸ der.

Sahabeden biri şöyle dedi: "Bir adam Hz Peygamber'in yanına geldi ve cihat etmek için ondan izin istedi. Allah Resulü ona: "Anan baban sağ mı?" diye sordu. Adam: "Evet, sağ." deyince "Öyleyse onlara hizmet etmeye çalış!" buyurdu."¹¹⁹

Hz. Peygamber'in; insanlara tavsiyede bulunurken soruyu soranın içinde yaşadığı çevredeki konumunu ve çevrenin ihtiyaçlarını dikkate alarak cevap verdiği görülmektedir. Bireyin ihtiyacını, onun çevresini de sıkıntıya düşürmeyecek şekilde karşılamıştır. Burada Hz. Peygamber, günümüz din ilkelerinden insana görelilik ilkesini göz önünde bulundurarak hareket etmiştir denilebilir. Bu ilke, "insan psikolojisi ve bireysel farklılıklar gibi insan hakkında doğru bilgiye dayanmayı"¹²⁰ kapsamaktadır.

Hadislerde; evladın anne-babaya itaat ve hizmet etmesi, malını anne-babasından hiçbir surette esirgememesi gerektiği ifade edilmektedir. Evladın, yapacağı bir iş konusunda anne-babasının fikrini alması, rızası olmayan konularda onları üzmeden razı etmesi gerektiği belirtilmektedir. Eğer anne-babanın evladına ihtiyacı varsa en kıymetli ibadetlerden olan Allah yolunda cihadın dahi anne-babaya itaatten sonra geleceği vurgulanmaktadır.

"Hz. Peygamber'in yanında yetişen İbn Abbas: "Bir Müslüman, Müslüman olan anne ve babasına, sevabını Allah'tan bekleyerek iyi davranırsa Cenab-ı Hak ona cennetten iki kapı birden açar. Şayet anne ve babasından sadece biri hayatta ise, Allah Teala ona cennetten bir kapı açar. Eğer anne ve babasından birini gücendirirse Allah onları hoşnut edene kadaro evlattan razı olmaz." Bir adam İbn Abbas'a: "Ya anne ve baba çocuklarına haksızlık etmişse?" diye sordu. İbn Abbas da: "Haksızlık etseler

¹¹⁸*el-Edebü'l-Müfred*, 6/13, c.1, 48.

¹¹⁹*el-Edebü'l-Müfred*, 9/20, c.1, 59.

¹²⁰Selahaddin Parladır, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, (İzmir: byy., 2002), 13.

de böyle." dedi.¹²¹

Hız. Peygamber'in eğitim-öğretimde sıkça tercih ettiği ilkelerden bir tanesi de somuttan soyuta ilkesidir. Öğretime somuttan, duyu organlarının algılayabileceği objelerden başlanılarak soyuta doğru gidilmesi gerekmektedir. Çünkü somut olan şeylerden başlamak, soyut konuların daha kolay kavranılmasını ve öğrenilmesini kolaylaştırır.¹²² Burada Hz. Peygamber, anne-babaya iyi davranmanın karşılığı olan "cennet" kavramını, kapıları olan bir ev gibi tasvir edip somutlaştırarak anlatmıştır.

"Sehl ibni Muaz, ashab-ı kiramdan olan babası Muaz ibni Enes'in şöyle dediğini ifade etti: "Nebiyy-i Ekrem şöyle buyurdu: "Anne ve babasına iyi davranan kimseye müjdeler olsun. Allah Teala onun ömrünü uzatsın."¹²³

Hız. Peygamber'in öğretimde tercih ettiği ilkelerden bir tanesi de sevdirme ilkesidir. Bu ilke daha çok "inanç, davranış özellikle ahlak ve değerlerin öğretilmesinde"¹²⁴ kullanılmıştır. el-Edebü'l-Müfred'den seçilen bu hadis, sevdirme ilkesine örnek gösterilebilir:

2.1.2. Anne-Babaya Karşı Gelmek

Allah, anne-babaya karşı gelmeyi haram kılmıştır. İsrâ Suresi 23. ayette anne ve babaya "Öf!" bile demek yasaklanmıştır. Günümüzde ise anne-babanın layık olduğu değeri bilmeden, özgürlük duygusunun zedelenmemesi adına müdahale edilmeden yetiştirilen çocuklar, büyüdüklerinde bir otoriteye saygı duymakta zorlanabilmektedirler.

Konu ile ilgili olarak el-Edebü'l-Müfred'de şu hadis yer almaktadır:

İmran ibni Huseyn şöyle dedi: "Bir gün Resulallah bize: "Zina etmek, içki içmek ve hırsızlık yapmak suçları hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Biz de: "Allah ve Rasulü daha iyi bilir." dedik. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Bunların hepsi birer hayasızlıktır ve mutlaka cezalandırılmaları gerekir. Ancak ben size bunlardan daha büyük günahların neler olduğunu söyleyeyim mi? Bunlar Aziz ve Celil olan Allah'a şirk koşmak ve anne babaya karşı gelmektir." Allah'ın Elçisi o sırada yaslanarak oturuyordu. Birden toparlandı ve: "Bir de yalan

¹²¹ el-Edebü'l-Müfred, 4/7, c.1, 41-42.

¹²² Leyla Küçükahmet, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, (Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım, 2001), 42.

¹²³ el-Edebü'l-Müfred, 11/22, c.1, 62.

¹²⁴ Selahattin Parlador, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, (İzmir: byy. 1996), 96.

söylemek (yalancı şahitlik yapmaktır.)" buyurdu.¹²⁵

Hadislere bakıldığında anne-babaya isyan etmek; Allah'a şirk koşmak, zina etmek, içki içmek, hırsızlık yapmak, yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak gibi büyük günahlarla bir arada söylenmektedir. Günümüzde bir Müslüman Allah'a şirk koşmaktan sakınırken ya da içki içmek, yalan söylemek gibi büyük günahlardan sakınırken, anne-babaya sert davranmaktan sakınmadığı görülebilmektedir.

Hz. Peygamber'in, anne-babaya karşı gelmekten sakındırma konusunda soru-cevap ve karşılaştırma yöntemlerini kullandığı görülmektedir. Soru cevap yöntemi; aktif öğrenme gerçekleştirilmesi, öğretici ve öğrenen arasında bilgi alışverişi sağlaması, öğreneni düşünmeye sevk etmesi ve öğrenen de merak uyandırması bakımından dikkate değerdir. Burada Hz. Peygamber; anne-babaya karşı gelmenin ne derece büyük bir günah olduğunu öğretmek amacıyla önce sahabenin düşünmesini sağlamış, sonrasında ise soruyu kendisi cevaplayarak onlara öğretmiştir. Ayrıca anne-babaya karşı gelmeyi büyük günahlarla karşılatırmış ve Allah'a şirk koşma ile birlikte zikrederek diğer büyük günahlardan daha kötü olduğunu belirtmiştir.

2.1.3. Anne-Babaya Güzel Söz Söylemek

Söz, insanın iç dünyasının dışa açılımıdır. İnsan söz ile tanınır, davranışları ile de bir toplumda kabul görür. Kur'an'da Allah, "Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar"¹²⁶ buyurmaktadır. Çocukluğundan itibaren evladının en güzel ve içten sözlerle seven anne-baba ise güzel söz söylenmesine en layık olandır. el-Edebü'l-Müfred'de bu konuya şu hadislerle açıklık getirilmiştir:

"Tabiin neslinden Taylese bin Meyyas şöyle dedi: "Ben bir zamanlar Harici Necedat fırkasına katılmış, büyük günahlardan olduğunu sandığım bazı günahlar işlemiştim. Bu durumu ashab-ı kiramdan Abdullah ibni Ömer'e anlattım. O da bana: "O günahlar neydi?" diye sordu. Ben de onları "Şunu yaptım, bunu yaptım..." diye sayıp döktüm. İbni Ömer bana şunları söyledi: "Bu saydıkların büyük günahlardan değildir. Büyük günahlar şu dokuz şeydir: Allah'tan başkasını ilah kabul etmek, haksız yere adam öldürmek, savaştan kaçmak, iffetli bir kadına iftira etmek, faiz almak, yetim malı yemek, Mescid-i Haram da günah işlemek, bir kimseyle alay etmek, ana babayı ağlatmak." Abdullah ibni Ömer bunları söyledikten

¹²⁵ el-Edebü'l-Müfred, 15/30, c.1, 74.

¹²⁶ İsra 17/53.

sonra bana: "Sen cehennemden korkuyor, cennete gitmeyi istiyor musun?" diye sordu. "Vallahi evet." dedim. "Annen ve baban hayatta mı?" diye sordu. "Yanımda yalnız annem var." dedim. Bunun üzerine Abdullah ibni Ömer bana şunu söyledi: "Annene tatlı sözler söyleyerek onun gönlünü alır ve geçmini üstlenirsen, Allah'a yemin ederim ki büyük günahlardan sakındığın takdirde mutlaka cennete girersin."¹²⁷

Yukarıdaki hadisler değerlendirildiğinde burada sevdirme ve ikna etme ilkelerinin kullanıldığını görüyoruz. Abdullah ibni Ömer; büyük bir günah işlediğini fakat bundan pişman olduğunu söyleyen adama, işlediği suçların büyük günahlardan olmadığını ve eğer cenneti kazanmak istiyorsa anne ve babasına güzel söz söyleyerek gönlünü almasının gerektiğini ifade etmiştir. Anne ve babaya güzel söz söyleyip onların gönlünü almak cenneti kazanma vasıtası olarak gösterilmiştir. Böylelikle davranışın kazandırılmasında etkili olan sevdirme ilkesi tercih edilmiştir. Ayrıca Abdullah ibni Ömer yemin ederek ikna etme ilkesini kullanmıştır, denilebilir.

2.1.4. Anne-Babanın Duasını Almak

Sözlükte "çağırarak, istemek" manalarına gelen dua, Hz Peygamber tarafından "ibadetin özü"¹²⁸ olarak ifade edilmektedir. İnsan, kendisi için dua edebileceği gibi başkaları için de dua edebilir. Hz. Peygamber, bir hadisinde: "Bir Müslüman'ın yanında bulunmayan din kardeşine yapacağı dua kabul olunur. Bir kimse din kardeşine hayır dua ettikçe yanında bulunan vazifeli bir melek ona, "Allah duanı kabul etsin, aynı şeyleri sana da versin!" diye dua eder."¹²⁹ demektedir. Bir insanın alabileceği en güzel dua ise onu yetiştiren anne ve babasının duasıdır. Anne-baba dünyada en değer verdiği varlık olan evladına, en samimi duygularıyla dua edecektir. Anne-babanın evladına yaptığı dua, Allah katındaki en makbul dualardandır. Dolayısıyla evlatlar anne-babanın duasını almaya özen göstermeli, bedduasını almaktan kaçınmalıdır. el-Edebü'l-Müfred'de buna dair şu örnekler verilmektedir:

Hz. Peygamber: "Makbul olduğunda şüphe bulunmayan üç dua vardır: Mazlumun duası, misafirin duası, babanın çocuğuna duası."¹³⁰ şeklinde anne-babanın duasının ne derece önemli olduğunu ifade etmektedir.

¹²⁷ el-Edebü'l-Müfred, 5/8, c.1, 43-44.

¹²⁸ Tirmizi, Daavat/1.

¹²⁹ Müslim, Zikir/ 87.

¹³⁰ el-Edebü'l-Müfred, 17/32, c.1,77.

Ebu Hureyre, Resulallah'ı şöyle buyuruken dinlediğini söyledi: "Beşikte sadece Meryem'in oğlu İsa ve Cüreyc ile macerası olan çocuk konuştu. Resul-i Ekrem böyle söyleyince sahabilerden biri: "Ya Resulallah! Cüreyc ile macerası olan çocuğun hikayesi nedir?" diye sordu. Resulallah Efendimiz sözüne şöyle devam etti: Cüreyc, kendine mabet edindiği bir mekanda ibadet eden, dünyadan el etek çekmiş zahid bir kimseydi. Bir sığır çobanı da onun bu mabedinin altında yatıp kalkar, köy halkından bir kadın da çobanın yanına gelip giderdi.

Bir gün Cüreyc'in annesi, oğlunun yanına geldi ve ona: "Cüreyc!" diye seslendi. Ancak Cüreyc namaz kılıyordu. Cüreyc içinden: "Şimdi anneme mi cevap versem yoksa namazıma mı devam etsem?" diye geçirdi. Sonra namazına devam etmeyi uygun buldu. Annesi cevap alamayınca dönüp gitti. Daha sonra annesi yine Cüreyc namaz kılarken oraya geldi ve ona seslendi. Cüreyc bu kez de: "Anneme mi cevap versem yoksa namazıma mı devam etsem?" diye düşünüp yine namazına devam etti. Annesi üçüncü defa gelip ona seslendiğinde Cüreyc, yine namaz kılıyordu. O yine: "Anneme mi cevap versem yoksa namazıma mı devam etsem?" diye içinden geçirdi ve yine namazına devam etmeye karar verdi. Cüreyc'in kendisine cevap vermediğini gören annesi ona: "Ey Cüreyc! Fahişelerin yüzüne bakmadan Allah senin canını almasın!" diye beddua etti ve dönüp gitti.

Cüreyc'in mabet edindiği yerin altında yatıp kalkan o sığır çobanıyla, oraya gidip geldiği sırada ilişki kuran o kadın, bir çocuk dünyaya getirince onu alıp kralın huzuruna götürdüler. Kral: "Bu çocuğun babası kim?" diye sordu. O da: "Cüreyc" dedi. Kral tekrar: "Şu mabede yaşayan adam mı?" diye sordu. Kadın da: "Evet, o" deyince, Kral: "Onun mabedini yıkın, kendisini de alıp bana getirin!" dedi.

Cüreyc'in mabedini baltalarla yıkarak yerle bir ettiler. Cüreyc'in ellerini ipe boynuna bağladılar, onu alıp Kral'a görütdüler. Giderken onu halkın arasından ve kendisini seyretmekte olan fahişelerin yanından geçirdiler. Cüreyc onları görünce güldü. Kral'ın huzuruna çıkınca, Kral: "Bu kadın senin hakkında neler söylüyor?" dedi. Cüreyc de: "Ne söylüyormuş?" diye sordu. Kral: "Çocuğun senden olduğunu söylüyor." Cüreyc kadına döndü: "Sen böyle mi söylüyorsun?" dedi. Kadın: "Evet" deyince, Cüreyc:"Çocuk nerede?" diye sordu. "İşte, kadının kucağında." dediler. Bu defa: "Söyle çocuk, baban kim?" diye sordu. Çocuk: "Sığır çobanı." dedi.

Bunu gören ve gerçeği anlayan Kral, Cüreyc ile konuşmaya başladı: "Senin mabedini altından yapalım mı?", "Hayır.", "Gümüştten yapalım mı?", "Hayır.", "Peki, neden yapalım?", "Eskiden nasılsa yine öyle yapın.", "Halkın arasından geçerken gülümsedin, neye gülümsedin?", "Çok iyi bildiğim bir şeye güldüm. Bütün bunlar, annemin bedduası yüzünden oldu." Daha sonra Cüreyc oradakilere olup bitenleri anlattı.¹³¹

Bu hadiste Hz.Peygamber'in, soru-cevap, anlatım ve örnek olay yöntemlerini kullandığı görülmektedir. Hz. Peygamber, duananın önemini sahabeye kavratılmak için önce bir soru sorarak sahabede merak uyandırmış; sonrasında ise Cüreyc'in

¹³¹ el-Edebü'l-Müfred, 17/33, c.1, 78-80.

başından geçenleri örnek verip anlatarak konuyu pekiştirmiştir. Örnek olay yöntemi, kavrama ve daha yukarı basamaktaki hedef davranışlar için en uygun yöntem olabilmektedir.¹³²

Hadisler değerlendirildiğinde, evladın; anne-babanın rızasını gözeterek, onları kırmadan, duasını almaya çalışarak hareket etmesi, bedduasını almaktan da kaçınması gerekmektedir. Anne-babaların da dualarının Allah katında makbul olduğunu bilerek evlatlarından hayır dualarını esirgememeleri gerektiği görülmektedir.

2.1.5. Anne-Babanın Dostlarıyla İrtibatı Sürdürmek

Evladın, anne-babaya karşı sorumluluklarından biri de onların dostlarıyla iletişimi koparmamak, onların gönlünü hoş tutmaktır. Anne-baba hayatta olsun ya da olmasın evlat bu sorumlulukla yükümlüdür. Çocuklara bu alışkanlığın kazandırılması; toplumda sevgi, saygı ve dayanışmayı güçlendirecektir. Böylelikle nesiller arası iletişim problemi de ortadan kalkacaktır. Bu yüzden çocukların, küçük yaşlardan itibaren dost ve akrabalarla tanıştırılması gerekmektedir.

el-Edebü'l-Müfred'de konu ile ilgili şu hadislere yer verilmiştir:

Ebu Hureyre şöyle dedi: "Bir kimse öldükten sonra derecesi yükseltilir. Bunun üzerine o: "Ya Rabbi! Benim derecem neden yükseltildi?" diye sorar. Ona şöyle cevap verilir: "Evladın senin bağışlanman için Allah'a dua etti."¹³³

Bu hadis incelendiğinde, hikayeleştirme yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Kişinin ahirette alacağı mükafatın sebebi hikayeleştirilerek anlatılmış ve kişi, davranışı gerçekleştirme konusunda motive edilmiştir.

"Abdullah ibni Ömer, şöyle bir olay yaşadığını anlattı: "Bir defasında yolculuk ederken bir bedevî ile karşılaştım; bu bedevinin babası Hz. Ömer'in dostuydu." İbn Ömer bedeviye: "Sen falanın oğlu değil misin?" diye sordu. O da: "Evet, onun oğluyum." dedi.

Bunun üzerine Abdullah ibni Ömer, yolculuk yaparken devenin üzerinde yorulduğu zaman ondan inip rahatlamak için bindiği eşeği ona hediye etti. Ayrıca başındaki sarığı çıkarıp bedeviye verdi. İbn Ömer ile yolculuk edenlerden biri: "Şu bedeviye iki dirhem yetmez miydi de bunca şey verdin?" diye söylendi. İbn Ömer ise ona Resulallah'ın: "Babanın dostunu koruyup gözet! Onunla ilgiyi kesme! Yoksa Allah imanının nurunu

¹³² Füsün Alacapınar, *Örnek Olay Yöntemi ve Eğitimde Örnek Olaylar*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2008), 8.

¹³³ *el-Edebü'l-Müfred*, 19/36, c.1, 84-85.

giderir." uyarısında bulunduğunu haber verdi."¹³⁴

Abdullah ibni Ömer'in, Hz. Peygamber'den duyduğu bu hadisi sahabeye örnek olay yöntemini kullanarak naklettiği görülmektedir. Abdullah ibni Ömer'in öğrendiği hadisi uygulayarak sahabeye öğretmesive sonrasında ona bu davranışın sebebini açıklaması, sahabenin daha kalıcı öğrenme yapmasını kolaylaştırmıştır.

2.1.6. Anne-Baba Yaşlandığında Onları Himaye Etmek

İnsanoğlunun hayatında kendine yetmekten aciz olduğu iki dönem vardır. Bunlardan birincisi çocukluk dönemi, ikincisi yaşlılık dönemidir. İnsan, yaşlılık döneminde -tıpkı evlatlarının çocukluklarında olduğu gibi- sevgiye, ilgiye, yardıma ve merhamete ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "Onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlarsa, kendilerine öf bile deme; onları azarlama ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek yüzlerine tevazu kanadını ger ve "Rabbim, küçüklüğümde onlar beni, nasıl yetiştirmişlerse sen de onlara merhamet et!" diye dua et."¹³⁵

Çocuklar, yaşlılıklarında anne-babaya hizmet etmekle onların hakkını ödemiş sayılmaz. Zira Hz. Peygamber bu durumu: "Evlat babasını köle olarak bulsa ve satın alıp azad etse; ancak o zaman hakkını ödemiş olabilir."¹³⁶ şeklinde ifade etmektedir.

el-Edebü'l-Müfred'de, anne-babanın yaşlılığında ona bakmayan evladın durumu:

"Perişan olsun, perişan olsun, perişan olsun." buyurdu. Sahabiler: "Ya Resulallah! Kim perişan olsun?" diye sordular. Allah'ın Elçisi şöyle cevap verdi: "Anne ve babasına veya onlardan sadece birine yaşlılık günlerinde yetişip de hizmetlerini yapamadığı için cehenneme giren kimse perişan olsun."¹³⁷ şeklindeki hadisle ifade edilmektedir.

Hz. Peygamber, "perişan olsun" sözlerini üç defa tekarlayarak konunun önemine dikkat çekmiş; bu davranışı yapmaktan sahabeyi sakındırmayı hedeflemiştir.

Aile büyükleri, çekirdek aile tiplerinde genelde ailenin dışında kalmaktadır. Anne-babalar, yaşlılık dönemlerinde evlatlarına daha çok ihtiyaç duydukları halde, bu dönemde evlatlarının ilgi ve şefkatinden mahrum kalmaktadırlar. Aile büyüklerinden ayrı yaşayan karı-koca, işlerinin yoğunluğunu ve ayıracak zamanlarının olmadığını

¹³⁴ el-Edebü'l-Müfred, 20/40, c.1, 88-89.

¹³⁵ İsra 17/24.

¹³⁶ Müslim, Sahih/25.

¹³⁷ el-Edebü'l-Müfred, 10/21, c.1, 60-61.

mazeret göstererek aile büyüklerini haftalarca ve aylarca ziyaret edememekte ve uzun zaman iletişim kesilmekte, sonuçta da büyüklere yapılması gereken görev ihmal edilmektedir.¹³⁸ Bu durum "huzurevi" kurumunu da ortaya çıkarmıştır. Bunun çözümü ise bireylere küçük yaştan itibaren din eğitimi vasıtasıyla vicdan, merhamet ve duyarlılık kavramlarının aşılması ile mümkündür.

Ayrıca Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nın 2008 yılı sonuçlarına göre, çocuklar aile büyükleri ile birlikte yaşamasa da yaşlılarla aynı binada veya yakın bir evde yaşamayı istemektedirler.¹³⁹ Böyle bir ortam oluşturulabilmesi halinde hem aile büyükleri hem de çocuk duygusal doyuma ulaşacak, anne-babaların da çocuklarını din eğitimi yöntem ve ilkelerine uygun olarak eğitmesi kolaylaşacaktır.

2.2. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE ÇOCUKLAR

Aile birlikteliğinin en güzel meyvesi çocuktur. Çocuk ailenin neşesi, süsü ve aynasıdır. Çocuk; nerede konuşup nerede susacağını, neye gülüp neye ağlayacağını, merhameti, cesareti, saygıyı kısacası hayatını nasıl idame ettirebileceğini ailede öğrenir. Çocuğa göre, anne-baba her şeyi bilir ve anne-babanın her yaptığı davranış mutlak doğrudur. Dolayısıyla insan, karakterinin özünü aile ocağından alır, diyebiliriz.¹⁴⁰ Çocuk, kendi kendine yetebilen (otonom) bir birey olmayı aileden öğrenir.¹⁴¹

Çocuğun kişilik gelişimi, anne karnından başlayarak 6 yaşına kadar hızlı bir şekilde devam eder. 6 yaştan sonra da gelişim hızlı bir şekilde devam etse de kişilik gelişimi çoğunlukla 6 yaşa kadar edinilen kazanımlar yönünde ilerler.¹⁴² Bu sebeple çocuğun ilk rol modeli olarak anne-babanın, çocuğun psiko-sosyal gelişiminde etkisi büyüktür.

Anne-baba, çocuğun kişiliğini oluşturmasında bütünleyici bir rol üstlenir. Anne "sevgi, şefkat, merhamet, güven" duygularının temsilidir. Baba ise, "saygı, sevgi, sabır,

¹³⁸ Muhsin Kızılkaya, *İslam'da Evlilik ve Aile Okulu*, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2011), 302.

¹³⁹ İsmet Koç, Mehmet Ali Eryurt ve diğerleri, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler:1968-2008", (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2010), 78.

¹⁴⁰ Kemalettin Erdil, *Aile Okulu*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 20.

¹⁴¹ Haluk Yavuzer, *Yaygın Anne-Baba Tutumları, Ana-Baba Okulu*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 108.

¹⁴² Haluk Yavuzer, *Çocuğunuzun ilk 6 Yılı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008), 9.

güven, otorite" kaynağıdır. Çocuk, aileden "sevgi, disiplin, özgürlük ve güven" duygularının karşılanmasını bekler. Aile bu rolleri üstüne düşen şekilde yerine getirdiği takdirde sağlıklı bireyler yetişecek, dengeli bir aile birlikteliği oluşacaktır.

Geleneksel aile yapısında anne, genellikle çocuğun yanında; baba, iş dolayısıyla dışarda iken; modern ailelerde çocuk, ebeveyni ile yeterli vakit geçirememektedir. Bu durumda ailede birleştirici rol üstlenen kadının daha iyi ve günün şartlarına göre eğitilmesi gerekir.¹⁴³

Çocuk eğitiminde; çocuklara geleceğin yetişkin bireyi gözüyle bakılarak muamele etmek, gelişim özelliklerine uygun olarak sorumluluk vermek, fikirlerine ve kişiliğine saygı göstermek, tıpkı bir yetişkin gibi söylediği sözlere değer vermek gibi konulara dikkat etmek onların gelişimine olumlu katkılar sağlamaktadır. Fakat burada göz ardı edilmemesi gereken husus; "çocuğun sağlıklı gelişimini sağlamak, kendini gerçekleştirmesine fırsat vermek, ailede güven içinde olmasını sağlamak, ona rol model olmak, duygu ve düşüncelerini paylaşabilmektir; ondan yetişkin gibi davranmasını beklememektir."¹⁴⁴ Aile, din eğitimi konusunda da "din eğitimi; acı veren, baskıcı, sindirici ve onur kırıcı tepkiler ve cezalardan uzak olarak çocuklara özdenetim ve iç disiplin kazandırmayı amaç edinmelidir."¹⁴⁵

Din eğitimi açısından çocuğun küçük yaştan itibaren maddî ve manevî gelişimine özen gösterilmesi oldukça önemlidir. Hz. Peygamber, küçüklükte öğrenilen bilgiyi "taş üzerine işlenen nakış" gibi olacağını beyan etmiştir.¹⁴⁶ Buna göre aileler, çocuklarına öncelikle inançlarını doğru ve sağlam bir şekilde öğretmelidir. Aile bunu, model olarak ve telkin yoluyla yapar.¹⁴⁷

İnanma, insan olmanın kabiliyetlerinden biri olup anne-babalar veya onların yerini tutan kişiler tarafından kendi inançları doğrultusunda yönlendirilir.¹⁴⁸ Çocuğun dindar olarak dünyaya gelmediği fakat dinî kabiliyet ve eğilimin çevredeki uyarıcılarla

¹⁴³ Nihat Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994), 48.

¹⁴⁴ Nevzat Tarhan, *Makul Çözüm*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 28-30.

¹⁴⁵ Ahmet Koç, "Okul Çağı Çocuklarının ailede Din Eğitimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.17 (2008): 161.

¹⁴⁶ İbrahim Canan, "Kur'an'da Çocukla İlgili Meseleler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 (1988): 35.

¹⁴⁷ Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlak*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 299.

¹⁴⁸ Beyza Bilgin, "İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 39 (1998): 13.

etkileşim içinde, yaşın ilerlemesine bağlı olarak kendisini açığa vurduğu; biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişmelerin dindar bir kişilik sahibi olmasına elverişli olduğu söylenmektedir.¹⁴⁹ Çocuk, anne-baba tarafından verilen inancı içselleştirerek yaşamını şekillendirmeye başlar.

Çocuğun hayatında son derece önemli olan din eğitimi verilirken çeşitli hususlara dikkat etmek gerekir. Zira eğitim ve öğretim, sadece sözel unsurlar kullanılarak ya da baskı ve şiddet yoluyla kavratılamaz, kavratılsa dahi çocuk tarafından içselleştirilemez. Çocuğun, doğru ve istedik öğrenme yapabilmesi, eğitime açık olabilmesi için öncelikle anne ve babasının güvenilir olduğuna inanması gerekir. Sonrasında ise çocuğun gözünde verilecek olan değerlerin, anne-baba tarafından uygulanarak temsil edilmesi büyük önem arz eder.

Hz. Peygamber bir hadisinde belirttiği üzere: "Dürüstlük; Allah'ın lütfuyla, iyi davranışlar ise ana-babanın terbiyesiyle elde edilir."¹⁵⁰ Dolayısıyla anne-baba, çocukta nasıl bir kişilik oluşturmak istiyorsa çocuğun hayal ve fikir dünyasını istenilen kişiliği oluşturacak varlık ve örnek kişilerle tanışmasına imkan verip onları kendine örnek almasını sağlamalıdır.¹⁵¹

Anne-babanın çocuğa verdiği değerleri davranışa dönüştürebilmesi ise anne-babanın kullandığı yöntemlerle yakından ilgilidir. Zira çocuğun duyuşsal ve bilişsel gelişim seviyesine uygun olmayan, ihtiyaçlarına göre şekillenen bir yöntemin etkinliğinden söz edilemez. Bu yüzden Hz. Peygamber'in çocukların eğitimi konusunda kullandığı eğitim metodları, ailede verilen din eğitimi açısından büyük önem taşımaktadır.

2.2.1. Çocuklarla Konuşurken Kucaklamak, Göz Teması Kurmak, Öpmek

İnsan, mantık ve muhakeme yeteneği gelişmediği için çocukluk yıllarında daha duygusal hareket eder. Aklından çok, duygularına hitap eden davranışlardan etkilenir.

Hz. Peygamber'in çocuklarla konuşurken fiziksel temas kurmaya dikkat ettiği, çocukların gönüllerini hoş tutmaya çalıştığı görülmektedir. Bu konuda şu örnekleri

¹⁴⁹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 85.

¹⁵⁰ *el-Edebü'l-Müfred*, 51/ 92, c.1, 155.

¹⁵¹ Sabri Akdeniz, "Çocuğun fikir ve Hayal Çevresi", *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi, 1. Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, (İstanbul: Ensar Neş., 2005), 384.

sıralayabiliriz:

Hız. Aişe şöyle dedi: "Bir bedevî Nebiyy-i Ekrem'in yanına geldi ve ona: "Siz çocuklarınızı öper misiniz? Biz öpmeyiz." dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu: "Allah senin kalbinden merhamet duygusunu almışsa, ben sana ne yapabilirim?" dedi."¹⁵²

"Ashab-ı kiramdan Ya'la bin Mürre şöyle dedi: "Bir gün Peygamber Efendimizle birlikte bir davete gidiyorduk. Allah'ın Resulü sokakta oynayan torunu Hüseyin'i görüverince hemen sahabilerin önüne geçti ve Hüseyin'i yakalamak için ellerini iki yana açtı. Hüseyin ise yakalanmamak için bir sağa bir sola kaçmaya başladı. Yaptıkları işe her ikisi de gülüyordu. Sonunda Fahr-i Alem Efendimiz Hüseyin'i yakaladı. Bir eliyle ensesini, diğeriyle başını tuttu, onu kucaklayıp tuttuktan sonra şöyle buyurdu: "Hüseyin benden, ben de Hüseyin'denim. Hasan'ı ve Hüseyin'i seveni Allah da sevsin. Onlar benim çocuklarımın çocuklarıdır."¹⁵³

Ashab-ı kiramdan Abdullah ibni Selam'ın oğlu Yusuf şöyle dedi: "Resulallah bana Yusuf adını verdi ve beni kucağına alarak okşadı."¹⁵⁴

Hız. Peygamber; çocuklarla iletişim kurarken kişinin ihtiyaçları, duyguları, gelişim seviyesi, beklentileri ve olayları algılayış biçimini dikkate almıştır. Hız. Peygamber'in de torunu ile şakalaşarak onu kucağına alması, başını okşaması, aynı muameleyi tüm çocuklar için uygulaması da her çocuğa eşit muamelede bulunduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber, hem kendi evlatlarına ve torunlarına hem de ashabının çocuklarına sevgi ve hürmetle davranmış, öpüp kucaklamıştır. İlişkilerin böylesine zayıfladığı bir zamanda ve ortamda ebeveynlerin çocukları ile sık sık fiziksel iletişim kurmalarına, çocukların da ebeveynleri tarafından sevildiklerinin farkında olmalarına ve kendilerine hissettirilmelerine, bu sevginin gösterilmesine ihtiyaç vardır.¹⁵⁵ Çocukların soyut anlatımlardan ziyade somut davranışlardan etkilendiği unutulmayarak onlarla iletişim kurarken öpmeye, sarılmaya, kucağına almaya, şakalaşmaya, konuşurken göz teması kurmaya dikkat etmek gerekir.

¹⁵² *el-Edebü'l-Müfred*, 50/90, c.1, 153-154.

¹⁵³ *el-Edebü'l-Müfred*, 170/364, c.1, 432-433.

¹⁵⁴ *el-Edebü'l-Müfred*, 172/367, c.1, 436.

¹⁵⁵ Adem Dölek, "Sünnet Işığında Aile İçi İletişimde Hız. Peygamber'in Örnekliliği-II", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.III, sy. 1 (2010): 167.

2.2.2. Çocuklar Arasında Adaleti Gözetmek

Anne-babanın çocukları arasında sağlayacağı adalet duygusu, etkin eğitim-öğretimin temelini oluşturur. Anne-babanın kardeşler arası adaleti sağlayamadığı bir ailede; güven duygusu zedelenecek, kardeşler arası kıskançlık artacak, çocukların yaşı büyüdükçe ebeveynin sözünün geçerliliği azalacaktır.¹⁵⁶

Ebeveynin çocuklar arasında adaleti sağlaması hepsinin "ihtiyaçlarını gözeterek" adaletle hükmetmesi ile olur. Zira her çocuğun kişiliği, beklentisi ve değer sırası birbirinden farklıdır. Hz. Peygamber de çocuklar arasında adaletin gözetilmesini emretmiş ve kendisi de çocuklar arasında adaleti gözetmeye dikkat etmiştir. Bu konu ile ilgili olarak el-Edebü'l-Müfred'den seçtiğimiz şu hadis örnek verilebilir:

Nu'man ibni Beşîr'in anlattığına göre babası onu alıp Hz. Peygamber'in yanına götürdü ve: "Ya Resullah! Oğlum Nu'mân'a şunları verdiğime seni şahit tutuyorum." dedi. Peygamber de ona: "Ona verdiğini diğer çocuklarına da verdin mi?" diye sordu. Babam da: "Hayır, vermedim." dedi. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü ona: "Öyleyse buna benden başkasını şahit tut!" buyurdu. Sonra ona: "Çocuklarınızın size iyilik yaparken aranızda eşit davranmaları seni sevindirmez mi?" diye sordu. Babam: "Elbette sevindirir." deyince: "O halde sen de onların arasında eşit davran!" buyurdu.¹⁵⁷

Bu hadis incelendiğinde Hz. Peygamber'in; soru-cevap yöntemi kullanarak, problemin çözümünü muhatabın kendisinin bulmasını sağladığı görülmektedir. Hz. Peygamber, "Çocuklarınızın size iyilik yaparken aranızda eşit davranmaları seni sevindirmez mi?" diyerek hem muhatabında davranışının yanlışlığı konusunda farkındalık oluşturmuş hem de problemin çözümüne odaklanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu bu yöntemle, bireyde ahlak ve değer bilinci oluşturmayı hedeflediği görülmektedir.

Çocuklar arasında adaletle muamele etmemek, Hz. Peygamber'in de ifade ettiği üzere zulümdür.¹⁵⁸ Anne-baba; onları severken, herhangi bir mal taksiminde bulunurken görev verirken adaletli davranmalıdır.

¹⁵⁶ Maide 5/ 27-30.

¹⁵⁷ el-Edebü'l-Müfred, 51/93, c.1, 156.

¹⁵⁸ el-Edebü'l-Müfred, 51/93, c.I, 156.

2.2.3. Çocuklara Değer Vermek

Değer duygusu; insanın öz güven kazanması ve pekiştirmesi, ruh sağlığının korunması adına oldukça önemlidir. Değersiz olduğunu düşünen insan; becerilerini ortaya çıkaramaz, geliştiremez. Bu konuda ailenin tutumu çocuğun eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü "Ailenin çocuk eğitimindeki etkisi, din, dil, karakter ve sosyal davranış kuralları bağlamında büyük önem taşımaktadır."¹⁵⁹

Hız. Peygamber; küçük olsun büyük olsun karşısındaki ile konuşurken onu incitmemiş, kendi konumunu, bir üstünlük vasıtası olarak görmeden özellikle çocuklara yetişkin gibi muamele etmiş, saygı göstermiştir.

"Mü'minlerin annesi Aişe şöyle dedi: "Ben sözü ve konuşması Nebiyy-i Ekrem'e Fatıma'dan daha çok benzeyen birini görmedim. Peygamber, Fatıma yanına gelince ayağa kalkar, ona hoş geldin, der, öper, elinden tutar ve kendi yerini ona verirdi. Aynı şekilde Resul-i Ekrem de onun evine gidince Fatıma ayağa kalkar, babasının elinden tutar, hoş geldin diyerek öper ve kendi yerini babasına verirdi. Resul-i Kibriya'nın son hastalığı sırasında Fatıma yine onun yanına gelmişti. Allah'ın Elçisi ona hoş geldin demiş ve kendisini öpmüştü."¹⁶⁰

Hız. Peygamber; uygulanmasını istediği davranışı öncelikle kendisi yapmakta, sonrasında Hız. Fatıma da aynı şekilde ona davranmaktadır. Burada Hız. Peygamber kızına ve topluma rol model olarak davranış kazanmalarını sağlamıştır. Hız. Peygamber'in burada gösteri yöntemini kullandığı görülmektedir. Günümüz ailelerinin bu yöntemi; özellikle çocuklara abdest, namaz, oruç gibi temel ibadetlerin öğretiminde kullanmalarının, çocuğa davranış kazandırma adına anlatım yöntemine nazaran daha etkili olacağı düşünülmektedir. Yetişkinlerde ise davranış değişikliği kazandırmak adına daha etkili bir öğrenme sağlayabilmektedir.

Hız. Peygamber'in terbiyesiyle yetişmiş olan Enes, çocukların yanından geçerken onlara selam verdi ve: "Peygamber de çocuklara böyle selam verirdi." dedi.¹⁶¹

Yine, tâbiinden biri şöyle dedi: "Enes ibni Malik 'i musafaha ederken gördüm. Sıra bana gelince: "Sen kimsin?" diye sordu. Ben de: "Leysoğullarının azatlısıyım." dedim. Üç defa başımı okşadı ve bana: "Allah sana hayır ve bereket versin." diye dua

¹⁵⁹ Yıldız Kızılabdullah, "Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din", *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 40.

¹⁶⁰ *el-Edebü'l-Müfred*, 443 /971 , c.II, 343.

¹⁶¹ *el-Edebü'l-Müfred*, 477/1043, c.II, 411.

etti." dedi.¹⁶²

Hiz. Enes'in;Hz. Peygamber'in de uyguladığı şekilde çocuklarla selamlaşarak, onlarla musafaha yapması onlara değer verdiğinin göstergesidir. Hiz. Enes'in yaptığı bu davranış, günümüz din eğitimi yöntemlerinden örnek olay yöntemiyle örtüşmektedir.

Hadisler incelendiğinde, Hiz. Peygamber'in çocukların varlığını her zaman ciddiye aldığı, onlara yetişkin insan muamelesi yaptığı görülmektedir. Çocuklara yetişkin gibi davranmasına rağmen onlardan yetişkin gibi davranmasını beklememiştir. Onların çocukça davranışlarını olduğu gibi ve hoşgörüyü karşılamıştır.¹⁶³

Bu hadislerden de anlaşılacağı üzere Hiz. Peygamber, çocuklarla iletişim kurarken muhatabının yaşına ve zeka seviyesine uygun hareket etmiştir. Hiz. Peygamber, bireye görelilik ilkesine göre hareket etmiştir denilebilir. Topluma bu konuda rol model olmuştur.

2.2.4. Çocuklarla Oyun Oynamak

Oyun; çocuğun bedensel duygusal ve zihinsel gelişimini sağlamada önemli rol oynayan, organ ve kas sisteminin gelişimine yardımcı olan,¹⁶⁴ duyuları keskinleştiren, yetenekleri ortaya çıkaran ve becerileri geliştiren,¹⁶⁵ yaratıcılığı, problem çözme kabiliyetini ve dil gelişimini sağlayan etkinlikler bütünü¹⁶⁶ olarak tanımlanabilir.

Çocuğun "davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci"¹⁶⁷nin başlangıcı oyundur. Okul öncesi çağda çocukların tek uğraşı oyundur. Çocuk oyunla hayattaki rollerini, sorumluluklarını öğrenmektedir. Oyun, çocuğun kendi dışındaki dünyaya açılan penceresidir. Çocuklar oyun oynayarak modelleme ve gözlem yaparlar. Bunları yetişkinlik dönemlerinde kullanıp kullanmayacaklarına karar verirler. Bireysel yeteneklerini ve ilgilerini oyun yoluyla keşfederler.

Başta anne-babalar olmak üzere yetişkinler ancak oyun aracılığıyla çocukların

¹⁶² *el-Edebü'l-Müfred*, 440/966, c.II, 335.

¹⁶³ Hayati Hökelekli, *Hiz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 47.

¹⁶⁴ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 189-190.

¹⁶⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, (İstanbul: Özgür Yayınları), 67.

¹⁶⁶ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, (Ankara: Nobel yayınları, 7. Baskı, 2000), 70.

¹⁶⁷ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1997), 12.

ruh dünyasına inebilmektedir. Çocuk, kendisiyle oyun oynayan büyüğünün kendisini anladığını hissetmekte ve onunla yakınlık kurmaktadır. Anne-baba çocuğuyla oyun oynarken onun neyi sevip neyi sevmediğini, neye kabiliyeti olduğunu, duygu ve düşüncelerini daha iyi anlayabilir. Çocuk da anne ve babasıyla olan bağlarını daha da kuvvetlendirir, anlaşıldığını hisseder.

Hz. Peygamber'in, çocuklarla bilhassa torunlarıyla oyun oynayarak onları eğlendirerek vakit geçirdiği görülmektedir. el-Edebü'l-Müfred'den seçilen şu hadisler buna örnek verebilir:

Ebu Hureyre şöyle dedi: "Bir gün Resulallah'ı şu iki kulağımla duydum ve şu iki gözümle gördüm. İki eliyle birden torunu Hasan (veya Hüseyin) radiyallahu anhümanın iki elini tutmuştu. Çocuğun ayağı da Resulallah'ın ayağının üzerindeydi. Ona: "Haydi tırman!" buyurdu. Çocuk tırmandı ve iki ayağıyla Resulallah'ın mübarek göğsüne bastı. Sonra Allah'ın Resülü ona: "Aç ağzını!" buyurdu. Açınca öptü. Ardından da: "Allah'ım onu sev! Çünkü ben onu seviyorum." buyurdu.¹⁶⁸

Hz. Peygamber'in bu davranışı incelendiğinde çocuklarla oyunlar oynadığı, içinde sevgi ve şefkat barındıran dua cümleleri kurduğu ve sahabeye örnek oluşturacak davranışlar sergilediği görülmektedir. Buradan hareketle çocuk oyunları seçilirken ya da kurgulanırken içerik açısından dinî kavram ve motiflerin kullanılması hem zevkli hem de kalıcı bir öğrenme gerçekleştirilmede faydalı olacaktır. Hz. Peygamber yaptığı bu davranışla sahabeye de çocuklara nasıl davranılması gerektiği konusunda rol model olmuştur.

Burada öğretim yöntemlerinden gösteri (demonstrasyon) yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber, oyunla öğrenme gerçekleşirken hangi ortam olursa olsun çocuklara sevgi ve muhabbetle yaklaşmış, onların gönlünü hoş tutmuştur.

2.2.5. Kız Çocuklarına Değer Vermek

Hz. Peygamber, kız çocuklarını en iyi şekilde yetiştirdikten sonra onları uygun biriyle evlendirmeyi ve sonrasında da onlara yardımcı olunması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁹ Çünkü kız çocukları erkek çocuklarına göre daha narin yaratılmıştır. Hayattaki zorluklara karşı erkeklere nazaran daha savunmasızlardır. Anne-babanın

¹⁶⁸ el-Edebü'l-Müfred, 124/249, c.I, 317.

¹⁶⁹ Ebu Davud, Edeb/5147.

manevî desteğini her zaman hissetmek isterler.

Cahiliye dönemi gibi kız çocuklarının ve kadınların hiçbir değeri olmadığı bir dönemde Hz. Peygamber'in onları cennet vesilesi kılması, cahiliye toplumunda gerçekleştirdiği en büyük reformlardan birisidir denilebilir. Örneğin bir hadiste:

Ashab-ı kiramdan Ukbe bin Amir şöyle dedi: "Resulallah'ı şöyle buyururken işittim: "Kimin üç kızı bulunur da, onların yetişmesindeki zorluklara sabreder, elindeki imkanlarla onları giydirip kuşatırsa, bu çocuklar onunla cehennem ateşi arasına perde olur."¹⁷⁰ buyurmuş, peşinden ise aynı cümleleri iki kız çocuğu olan ebeveynler için de kurarak sahabeye kız çocuk yetiştirmenin önemini vurgulamıştır.

Kadınların hor ve hakir görüldüğü, kız çocuğu sahibi olmanın son derecede ayıp ve utanılacak bir durum olarak kabul edildiği, bu yüzden bazılarınca kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir dönemde, Hz. Peygamber; kız çocukları yetiştirmenin önemini, sonunda kazandıracağı ödülü vurgulayarak anlatmıştır. Ayrıca üç kız çocuğunu uygun şekilde yetiştirmenin mükafatı cehennem ateşine karşı bir perdeye benzetilmiştir. Burada Hz. Peygamber, soyut olan bir kavramı somut bir kavrama benzeterak konunun daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in çocuklarla ilişkilerinde göze çarpan en başta gelen hususiyet, onların dostluğunu ve güvenini kazanmak için gösterdiği gayrettir.¹⁷¹ Hz. Peygamberin; çocuklara yaptığı ikramlarıyla, onlarla konuşma şekliyle, selamlaşmasıyla, topluluk içerisinde söz hakkı tanınmasıyla, aralarında adaletli davranmayı tavsiye etmesiyle, biadlarını kabul etmesiyle, yerine göre bir yetişkin gibi onları muhatap almasıyla, bu konuda hassas davrandığı görülmektedir.¹⁷²

2.2.6. Yetim Çocuklarla İlgilenmek

Yetim, küçük yaşta babasını kaybeden çocuklara denmektedir. Evin geçimini, ailenin güvenliğini babanın üstlendiği, aynı zamanda çocuk için bir sevgi kaynağı olduğu düşünüldüğünde, bunlardan yoksun kalması manasında babasını kaybeden

¹⁷⁰ *el-Edebü'l-Müfred*, 41/78, c.I, 136-137.

¹⁷¹ Adem Apak, "Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla ilişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 19, sy. 1 (2010): 46.

¹⁷² İsmail Sağlam, "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.11, sy.2 (2002): 183.

çocuklara "yetim" denilmiş olabilir.

Yetim çocukların haklarının gasp edilmeden himaye edilmesi, onların yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması oldukça önemlidir. Zira toplum bir bütündür. Toplumu sadece belli bir aile düzeninde yetişen çocuklar inşa etmemektedir. Belli bir aileden ya da aile bireyinden yoksun, kimsesiz çocuklar da bu toplumu oluşturup dönüştüreceklerdir.

Günümüzde yetim kavramının kapsamı oldukça genişlemiş, sosyal bir mesele haline gelmiştir. Dünya üzerinde gitgide artan savaşlar, sömürgecilik anlayışının bir getirisi olan açlık, toplumdaki ahlaksızlaşma sonucu anne ve babası sağ olduğu halde sokağa terk edilen ya da huzursuz aile ortamı sebebiyle yetimliği tercih eden çocuklar, yetim kavramı tanımının her geçen gün güncellenmesine sebep olmaktadır.

Aileden uzak ya da anne ve babasından herhangi birini kaybederek hayatına devam etmeye çalışan bu çocuklar, anne-baba sevgisinden ve şefaktinden yoksun, belli bir disiplin çerçevesinde yetişmediği sürece psikolojik sorunlara daha meyilli, çevresinin olumsuz yönlendirmesine açık, duygusal anlamda sömürülebilir topluma karşı öfkeli bireyler haline gelebilmektedir. Bu çocuklara sahip çıkmak, iyi bir eğitim vermek, haklarına riayet etmek, o toplumun yerine getirmesi gereken görevlerdendir.

Yetim çocuklar meselesi yeni bir konu değildir. Cahiliye döneminde yetimlerin hiçbir hakka sahip olmadığı, toplumda ikinci sınıf insan yerine dahi konulmadığı görülmektedir. Özellikle yetim kızların, malları başkasına geçmesin diye velisi tarafından mehirsiz olarak nikahlandığı ya da ömür boyu evlenmesine izin verilmediği bilinmektedir. İslam dininin gelmesi ile beraber yetimler belli haklara kavuşmuş, değer görmüş ve onlara yapılan zulüm engellenmeye, hakları ise korunmaya çalışılmıştır.

İslam'da yetimler, himayesi altında bulunduğu aileden sayılmıştır. Allah: "...Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırıp bilir..."¹⁷³ buyurmaktadır. "Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."¹⁷⁴ denilerek insanlar, yetim malı yemekten men edilmiştir.

Hz. Peygamber bir hadisinde, "Ben ve yetimi himaye eden kimse, şu iki

¹⁷³ Bakara 2/220.

¹⁷⁴ Nisa 4/10.

parmağın yakınlığı gibi cennette yan yana olacağız."¹⁷⁵ buyurmaktadır. Yetimi himayeden maksat onu yedirip içirmek, malını koruyup gözetmek ve iyi bir eğitim almasını sağlamak demektir.

Hz. Peygamber; burada yetimi himaye etmenin mükafatı olan Hz. Peygamber'le cennette beraber olmanın derecesini, anlatma yöntemlerinden benzetme yolu ile öğretme yapılarak anlatılmıştır. Böylelikle kişinin zihninde soyut olan bir kavram somutlaştırılarak etkin öğrenme gerçekleştirilmiştir.

Yine bir hadiste Hz. Peygamber yetimi himaye etmenin önemini: "Müslümanların yaşadığı evlerin en hayırlısı, yetime iyi bakılan evdir. Müslümanların yaşadığı evlerin en kötüsü ise içinde yetime kötü davranılan evdir..."¹⁷⁶ şeklinde belirtmiştir. Bu hadiste, yetime bakılan ev ile bakılmayan ev, Allah katındaki yeri bakımından karşılaştırılmıştır.

2.3. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE EVLİLİK VE EV İDARESİ

Aile kurumunun başlangıcı evliliğe dayanmaktadır. Evlilik, sevgi bağıyla birbirine bağlanan kadın ve erkeğin; hayatlarının geri kalanını birlikte geçirme ve geçinme arzusuyla oluşturmak istedikleri ailenin, toplum nazarında meşrulaştırılmasını ve değer kazanmasını sağlayan sistemdir.

Evlilik, sevgi esasına dayanmakla birlikte eşler arasındaki birlikteliği başlatan sevgi kavramı, eşlerin birbiri ile geçinebilmesi için tek başına yeterli olmamaktadır. Farklı ailelerde, farklı kültürlerde yetişmiş iki insanın ortak paydada buluşabilmesi ancak toplum tarafından benimsenen evrensel ahlak ilkelerine uymak ve sağlıklı bir iletişim ile mümkündür. Evlilikte, kadın ve erkeğin kendilerini birbirlerine en yakın insan olarak kabul etmeleri, birbirlerinin yanında olduklarında kendilerini ruhen dinlenmiş ve güvende hissetmeleri, hayatın acı ve zor taraflarıyla karşılaştıklarında yardımlaşmaları beklenmektedir.¹⁷⁷

Evlilik her dinde önemli bir müessese olarak addedilmiş, evlilik kurumuna giriş olarak kabul edilen nikah bağlayıcı konumda olmuştur.

¹⁷⁵ *el-Edebü'l-Müfred*, 75/133, c.I, 203.

¹⁷⁶ *el-Edebü'l-Müfred*, 76/137, c.I, 206.

¹⁷⁷ Kızılkaya, *İslam'da Evlilik ve Aile Okulu*, 20.

İslam dininde aile kurumu oldukça önemsenmiş, evlilik sürekli olarak teşvik edilmiştir. İslam'ın evlilik sisteminin yürütülmesine yönelik koyduğu prensiplerin temelinde ailenin muhafazası olduğu görülmektedir.

Kur'an'da ve Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde; kadın ve erkeğin, aile ve toplum içerisinde farklı sorumluluklar yüklendiği fakat Allah katında aynı hak ve özgürlüklere sahip bireyler olduğu görülmektedir. İnsanlar arasındaki üstünlük kadın veya erkek olmakla ya da soy ve statü sahibi olmak ile ölçülmemektedir. Üstünlük ancak takva ile mümkün olmaktadır.¹⁷⁸ Hz. Peygamber; eş seçerken de bu hususa dikkat edilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Bir kadının malı, güzelliği, soyu ve dindarlığı için tercih edilebileceğini belirtmiş; dindar olanı tercih etmenin daha makbul olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁹ Buradan eşler arasındaki geçim ve huzur seviyesini sağlayacak birleştirici unsurun dindarlık olduğu görülmektedir. Eş seçimi gelecek nesillerin nitelikli vasıflara sahip olmasını sağlamak adına da oldukça önemlidir. Zira çocuğun kişiliğinin temelleri anne-baba tarafından atılmaktadır.

Aile, mahrem bir kurumdur. Eşlerin mahremiyetin korunmasına özen göstermesi, çocuklara da bunu küçük yaşta aşılması gerekir.

Ailede iletişim ve problem çözümü konusunda Hz. Peygamber'in örnekliliği önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in aile yaşantısına bakıldığında sevgi, saygı, güven ve iletişim temalı bir aile düzeni görülmektedir. Bu dört unsurun aile içerisinde etkinliğini kaybetmesi ise günümüz ailelerinin yıkılma sebepleri arasında başı çekmektedir.¹⁸⁰

2.3.1. Ev Düzeni ve İdaresi

2.3.1.1. Evde İş Bölümü

Ailede huzur ve düzen eşlerin sorumluluk alma ve aldığı sorumluluğu yerine getirmesi ile yakından ilgilidir. Eşler, "evliliğin devamı için, kendi gereksinimleri ile "yuvanın" gereksinimleri arasında bir denge kurarlar, bu disiplin sayesinde eşler kendi davranış, düşünce ve duygularından kaynaklanan sorumluluklarının bilincinde"¹⁸¹ olurlar.

¹⁷⁸ Hucurat 49/ 13.

¹⁷⁹ Buhari, Nikah/ 15.

¹⁸⁰ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, "*Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler*", 206.

¹⁸¹ Kızılkaya, *İslam'da Evlilik ve Aile Okulu*, 303.

Aile içerisinde sorumluluk sahibi olan bireylere bakıldığında küçük yaştan itibaren sorumluluk almaya alıştırdıkları görülmektedir. Günümüzde çocuk eğitime bakıldığında ailelerin; çocukların akademik kariyerini başarılı bir şekilde tamamlaması adına onlara hiçbir sorumluluk vermediği, çocukların alması gereken sorumlulukların da aileler tarafından yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla evlilik yaşına gelen gençlerin, evliliğin sorumluluklarını yerine getirmekte zorlandıkları görülmektedir.

Aile içerisinde sorumlulukların dengesiz dağılımı, aile içerisindeki ilişkileri de etkilemektedir. Toplumsal alanda değişen şartlar, kültür ve din; bu aile içi rolleri belirleyici konumdadır. Günümüzde sanayileşme ile birlikte iş gücü ihtiyacı artmış; artan iş gücü ihtiyacının temini, kültür ve dinin belirlediği aile içi sorumlulukları değiştirdiği görülmektedir.

İslam dinine göre kadın; ev içindeki düzeni sağlamaktan, çocukların bakımı ve yetiştirilmesinden sorumludur. Erkek ise evin dışarıdaki temsilcisidir. Evinin geçimini sağlamaktan, ailesinin güvenliğinden sorumludur. Kadınların iş hayatına girmesi ile birlikte ev içerisinde dengeler değişmiştir. Toplumumuzda kadınlar çoğunlukla ev ve çocukların bütün ihtiyaçlarını üzerine alıp aşırı yük altında ezilmenin verdiği sıkıntı ve öfkeyi hiç sorumluluk almamakla suçladıkları kişilere yönelmektedir.¹⁸² Fakat küçük yaştan itibaren iyi bir din eğitimi almış birey, Hz. Peygamber'in üzerinde ağır bir sorumluluk taşımasına ve toplum içerisinde "peygamberlik" gibi üstün bir konuma sahip olmasına rağmen ev işlerinde hanımlarına yardımcı olmaktan ve kendi işini kendi yapmaktan geri durmadığını bilerek yetişmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in aile düzeni ve idaresi konusundaki yaklaşımını bilmek günümüz aileleri için oldukça faydalı olacaktır. Konu ile ilgili olarak el-Edeb'ül-Müfred'de şu hadisler yer almaktadır:

Abdullah ibni Ömer, Hz. Peygamber'den şu hadisinakletmiştir: "Hepiniz bir tür çobansınız ve hepiniz üstlendiğiniz görevden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir tür çobandır ve yönettiklerinden sorumludur. Erkek ailesinin çobanı sayılır. Kadın kocasının evinin çobanı, hizmetkar efendisinin malının çobanı durumundadır."¹⁸³

Bu hadiste Hz. Peygamber, anlatım yöntemlerinden benzetme yöntemini kullanmıştır. Devlet reisini yönettiklerinden sorumlu bir çobana, erkeği ailesinden,

¹⁸² Ayşe Nur Özkan, *Psikolojik ve Manevi Yaklaşımla Ailede Öfke Kontrolü*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 97.

¹⁸³ *el-Edeb'ül-Müfred*, 109/214, c.I, 277-278.

kadını da evinden sorumlu bir çobana, hizmetkarı ise efendisinin malının çobanına benzetmiştir. Böylelikle konuyu somutlaştırarak daha kalıcı hale getirmiştir.

"Tabiinden biri şöyle dedi: Hz. Aişe'ye: "Resul-i Ekrem evinde ne yapardı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ailesinin hizmetinde bulunurdu; namaz vakti gelince de mescide giderdi."¹⁸⁴

Yine tabiin alimlerinden Urve bin Zübeyr şöyle dedi: "Hz. Aişe'ye Resul-i Ekrem ne yapardı?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Pabucunu tamir eder, bir kişinin evinde gördüğü bütün işleri o da yapardı."¹⁸⁵

Bu hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in, eğitim-öğretim yöntemlerinden gösteri (demonstrasyon) yöntemini kullandığı görülmektedir. Bu yönteminde bir konu veya olay, öğretici tarafından açıklanarak ve gösterilerek öğretilmesidir.¹⁸⁶bu yöntemde, göz ve kulak aynı anda aktif olduğu için öğrenme daha kalıcı olarak gerçekleşmektedir.

Günümüz ailesinin buradan çıkarımı ise şöyle sıralanabilir: Birincisi; kadın olsun erkek olsun, insan kendi sorumluluğunu kendi üzerine almalı ve yakınlarına yük olmamalıdır. İkincisi; ev içerisinde eşlerin birbirinin sorumluluğundaki işlere yardım etmesi, eşler arasındaki bağları kuvvetlendireceği gibi kendilerini değerli hissetmelerini sağlayacak, çocuklara da örnek olacaktır.

2.3.1.2. Ailenin Geçimi

Allah, dünyada her insana belli bir rızık tayin etmiştir. Kimisi maddî anlamda dünyadan fazlasıyla nasibini alırken kimisi de orta seviyede ya da kıt kanaat geçinmektedir. Allah kendisinin bahsettiği bu nimetlere şükretmeyi emrederken,¹⁸⁷ israf etmeyi de yasaklamıştır.¹⁸⁸ Her ne kadar ekonomik anlamda belli bir seviyede olmak veya olamamak aile içindeki huzuru sağlamada etkili olsa da zengin olmanın her zaman mutluluk getirmediği, fakirliğin de her zaman mutsuzluk sebebi olmadığı söylenebilir. Ailede maddî huzursuzluğa sebep olan asıl etken, dengesiz harcamalarda

¹⁸⁴ *el-Edebü'l-Müfred*, 247/538, c.I, 609.

¹⁸⁵ *el-Edebü'l-Müfred*, 47/539, c. I, 610.

¹⁸⁶ Kamile Açıkgöz, *Aktif Öğrenme*, (İzmir: Biliş Gelişim Coşkusu, 2007), 51.

¹⁸⁷ Bakara 2/172.

¹⁸⁸ Araf 7/31.

bulunmaktadır. Nitekim yaşanan ailevî problemlerin bir kısmı da bu sebebe dayanmaktadır. Eşlerin birbirinden habersiz ya da birbirlerini umursamadan yaptığı harcamalar, ayrı bütçe tutmaları, aile bütçesini aşan harcamalar ya da maddî durumu elverdiği halde eşlerden birinin yeterli harcamayı yapmaması da boşanma gerekçeleri arasında yer almaktadır¹⁸⁹.

Sosyal medya ve televizyon aracılığıyla toplumun lüks yaşama özendirilmesinin, kanaat ve şükür kavramını olumsuz etkilediği ileri sürülebilir. İnsan nefse sahip bir varlıktır. Özellikle maddî konular hususunda insanların kanaat, şükür ve rızık kavramlarını içselleştirebilmesi; kişiye öz denetim kazandıracak gibi hırs, özentî ve karşılaştırma duygularından uzaklaştırıcıdır.

Bu konuda Hz. Peygamber'in bizzat kendi ailesinde oluşturduğu ev düzeni ve geçimi konusunda sergilediği tutum, günümüz toplumuna ışık tutar niteliktedir. Bu konuda el-Edebü'l-Müfred'de şu hadisler yer almaktadır:

"Bir kimsenin harcadığı paraların en değerlisi şunlardır: ailesinin ihtiyaçlarına harcadığı para, beraberce Allah yolunda cihat ettiği arkadaşlarına sarf ettiği para ve Allah yolunda cihad etmek için beslediği atına harcadığı para."¹⁹⁰

"Bir kimse mükafatını Allah'tan bekleyerek ailesinin geçimini sağlarsa harcadıkları onun için sadaka olur."¹⁹¹

Erkeğin evinin geçimini sağlaması dinen onun yükümlülüğüdür. Ancak Hz. Peygamber, bu hadiste erkeğin evinin geçimini sağlamasının sadaka hükmünde olduğunu belirterek ona manevî bir mükafat sunmakta bu davranışı yapmaya teşvik etmektedir.

"Bir adam: "Ya Resulallah! Yanımda bir dinar var ne yapayım?" diye sordu. Allah'ın Resülü: "Onu kendine harca!" buyurdu. Adam: "Yanımda bir dinar daha var." dedi. Resul-i Ekrem: "Onu hizmetçine -veya çocuğuna- harca!" buyurdu. Adam: "Yanımda bir dinar daha var." deyince "Onu da Allah yolunda harca!" Yapacağın bu harcama, diğerlerine göre sevabı en az olandır." buyurdu."¹⁹²

Hiz. Peygamber, burada Allah yolunda harcanan paranın değeri ile erkeğin evinin geçimi için harcadığı paranın değerini karşılaştırarak anlatmaktadır. Öğrenmenin zihinde daha iyi kavranmasını sağlamak adına karşılaştırma yöntemi oldukça etkilidir.

¹⁸⁹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, "Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler" , 229.

¹⁹⁰ el-Edebü'l-Müfred, 318/748, c.II, 94.

¹⁹¹ el-Edebü'l-Müfred,318/749, c.II, 94.

¹⁹² el-Edebü'l-Müfred, 318/750, c.II, 95.

2.3.2.İletişim

İletişim, bir ailenin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için önemlidir. İletişimin olmadığı yerde sevgi, saygı, güven, anlama ve anlaşma yeterli düzeyde gerçekleşmemektedir. Eşler arasında iletişimin temel şartı; eşlerin duygu, düşünce ve isteklerini, aile içinde herhangi bir korku duymadan, saygı sınırları içerisinde rahatlıkla ifade edebilmesinden geçer. Bu da ancak eşlerin kendilerini ve birbirlerini iyi tanımasıyla mümkündür.

Ailelerin boşanma gerekçelerinin başında "iletişimsizlik" gelmektedir. Bu iletişimsizliğin en büyük sebebi ise eşlerin birbirine ayırdığı vakit azalırken birbirlerinden beklentilerinin artmasıdır. İlişkilerdeki doyumsuzluk, eşler arasında meydana gelen çatışmaların temel kaynağıdır.¹⁹³

Eşlerin birbirlerinden öncelikli beklentisi; yaratılıştan getirilen, erkeğe ve kadına has özelliklerin doyurulmasıdır. Eşler, karşıdakinin yaratılış özelliklerini dikkate alarak değil de kendi yaratılış özelliklerine göre karşıdakinin ihtiyaçlarını karşılama çabasına girebilmektedirler. Sonuç olarak bu durum her iki tarafı da memnun etmemektedir. Örneğin kadınlar, erkeklerin onları dinlememesinden; erkekler ise aile reisi olduğunu hissedememekten, kadın tarafından takdir edilmemekten yakınmaktadır. Aslında bu durum aile içerisindeki rol karmaşasından kaynaklanmaktadır. Çünkü toplumların geçmişten günümüze getirdikleri aile modellerine baktığımızda genellikle -buna din çerçevesinde şekillenen aile yapıları da dahil- erkeğin ailenin reisi, kadının ise ev ve çocuklardan sorumlu olarak vasıflandırıldığı görülmektedir.

2.3.2.1. Eğlence ve Şakalaşma

Eğlence ve şakalaşma; Allah'ın insan fitatına yerleştirdiği, insanın rahatlamasını ve mutlu olmasını sağlayan davranışlardır. Hz. Peygamber de her ne kadar Allah tarafından peygamberlikle görevlendirilmiş olsa da netice de "O da bizim gibi bir insandır."¹⁹⁴ Hatta ashabı bu duruma şaşırarak: "Ya Resulallah! Sen de bizimle şakalaşıyorsun!" der. Resul-i Ekrem de onlara: "Ben şaka yaparken bile doğru

¹⁹³ Nuran Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, (Ankara: İmge Yayınları,1997), 122.

¹⁹⁴ Fussilet 41/6, Kehf 18/110.

söylerim." buyurmuştur.¹⁹⁵ Hz. Peygamber, gerek ashabı ile gerekse aile fertleri ile eğlenmiş ve şakalaşmıştır. Bu konuda İslam'ın çizdiği sınırlara riayet etmiştir. Toplumun gelenek ve göreneklerini, beklentilerini dikkate almış; İslam'a uygun olanların devamına önem vermiştir. Hz. Peygamber'in; Allah'a şirk içermeyen, haram öğeler barındırmayan, insan zihnini uzun süre meşgul edip de ibadetten alıkoymayan, toplumu haset ve düşmanlığa sevk etmeyen, kişinin ruh ve beden sağlığına zarar vermeyen eğlence ve şakalara izin verdiği görülmektedir. Böylelikle hem aile arasında hem de toplumda samimi bir ortam oluşturmaya çalışmıştır.

Özellikle toplumun birlik ve beraberliğini sağlamada önemli bir yere sahip olan düğün, cenaze ve bayram merasimlerinde toplumun gelenek görenekleri ve İslami ilkeler dikkate alınarak sürdürülmesine özen göstermiştir. Örneğin, Hz. Aişe Ensar'dan bir kızın düğününü üstlenmek istemiş; Hz. Peygamber'e bu isteğini ilettiğinde, Hz. Peygamber onun bu isteğini kabul etmiştir. Hz. Peygamber, musikiye ordudaki askerlerin motivasyonunu sağlamak amacıyla da izin vermiştir.¹⁹⁶

Hz. Peygamber, içkili ve fuhuş içeren mekanlarda eğlenceyi yasaklamıştır. Cahiliye Araplarında oldukça önemli bir yere sahip olan şiiirin de toplumu ayırtırmadığı ve İslamî ilkelere uygun olduğu müddetçe eğlence ve toplumu coşturma amaçlı kullanılmasına müsaade etmiştir. Düğün, bayram, sünnet, panayır yerleri gibi eğlence ortamlarında kişisel yeteneklerini sergileyen kişileri de engellememiş bizzat teşvik ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber, eşleriyle şakalaşmaktan ve eğlenmekten geri durmamıştır. Hz. Aişe'den gelen şu rivayet bu duruma delil olarak gösterilebilir. Rivayete göre:

"Yine bir bayram günü siyahîler, kalkanlar ve mızraklar ile oynuyorlardı. Ben Peygamber'den bakmaya izin istedim (yahut kendiliğinden): "Bakmak ister misin?" dedi. Ben: "Evet, (istiyorum) dedim." Hemen beni arkasında yanağım yanağının üzerine gelecek şekilde ayaküstü dikeltti ve: "Haydi Erfide oğulları!" dedi. Nihayet bakmaktan usandığımda: "Artık yeter mi?" diye sordu. Ben: "Evet." dedim. "Öyleyse git!" buyurdu."¹⁹⁷

Hadis incelendiğinde, Hz. Peygamber'in hanımlarının eğitiminde bireye yönelik ilkesini dikkate alarak davrandığı, hanımlarının duygusal istek ve ihtiyaçlarına göre hareket ettiği görülmektedir. Bireye yönelik ilkesine uygun davranmak, öğrenme de

¹⁹⁵ *el-Edebü'l-Müfred*, 133/265, c.I, 334-335.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.V, 353-356.

¹⁹⁷ Buhari, I'deyn/25.

kişinin eğiticiye güven duymasını ve davranış kazanma da daha istekli olmasını sağlamaktadır.

"Hz. Peygamber bir sefer sırasında Hz. Aişe ile birlikte yürümektedir. Hz. Peygamber yanındaki sahabîlere "Siz yürüye durun." buyurur. Sahabiler uzaklaştıktan sonra Hz. Aişe'ye: "Yarışalım mı?" diye sorar. Hz. Aişe teklifi kabul eder. Hz. Aişe genç olduğu için yarışı kazanır. Aradan yıllar geçtikten sonra yine bir seferde beraber iken Hz. Peygamber: "Yarışalım mı?" diye sorar. Hz. Aişe kabul eder ve yarışır. Bu defa da kilo almış olan Hz. Aişe yarışı kaybeder. Hz. Peygamber de: "Bu vaktiyle kazandığın müsabakanın karşılığıdır." buyurur.¹⁹⁸

"Bir yolculuk sırasında Resul-i Ekrem, bu yolculuğa katılan hanımlarının yanına gitti. Annem Ümmü Süleym de oradaydı. Efendimiz, hanımların bindiği develeri süren kölesine: "Ey Enşece ağır ol! Develeri hızlı sürüp de billûr şişeleri incitme!" buyurdu."¹⁹⁹

Hadislerde de görüldüğü gibi Hz. Peygamber; şaka yaparken ölçülü olmaya, kırıcı olmamaya dikkat etmiştir. Özellikle hanımlara olan şakalarında ince ve nazik sözler kullanmaya özen göstermiştir. Günümüz aileleri adına örnek alınması gereken hususlardan bir tanesi de budur. Zira kadınlar yaratılışı gereği hoş sözler duymaktan memnun olurlar. Eşlerin aralarında bu şekilde ölçülü ve övücü şakalar yapması, aralarındaki muhabbet ve saygıyı arttıracaktır.

Hz. Peygamber'in bu tutumu, günümüz toplumuna, eğitim ve öğretim ilkelerinden bireye görelilik ve toplumsallık ilkesinin uygulanışı açısından örnektir. Birey; İslamî ölçüler içerisinde yaşadığı toplumun geleneklerine uygun şekilde gezmeli, eğlenmeli, şakalaşmalı ve sosyalleşmelidir. Bireyler bu özgürlüğü yaşarken toplumla birlikte paylaşımlarını artırarak sosyalleşip mutlu ve huzurlu bir toplumun parçası olmalıdır.

2.4. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE AKRABA VE KOMŞULARLA İLİŞKİLER

2.4.1 Akrabalarla İletişim

Kişiyne nesep, süt emme ve evlenme yoluyla yakın olanlara akraba denir. Türk toplumunda ve dinimizde akrabalık çok önemli bir yere sahiptir. Öyleki Allah

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, c.VI /226.

¹⁹⁹ *el-Edebü'l-Müfred*, 133/264, c.I, 334.

Kur'an'da "(yalnızca) Allah'a kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye asla ilahlık yakıştırmayın, anne-babanıza ve yakın akrabalarınıza, yetimlere ve muhtaçlara, kendi çevrenizden olan komşulara ve yabancı komşulara, yanımızdaki-yakınımızdaki arkadaşlara, yolcuya ve meşru yollarla malik olduklarınıza iyilik yapın"²⁰⁰ buyururken iman ve ibadetten hemen sonra anne-baba ve akrabaya iyi davranıp iyilik yapmamızı emretmiştir. İslam'ın bu emri verdiği ilk muhatap toplumda yani cahiliyede, asabiyet anlayışı hakimdir. Neseb üstünlüğüne dayalı bu anlayışta ırkçılık yapılmaktaydı. Hatta bu uygulama nedeniyle kabileye faydası olmayan zayıf kişiler dışlanıp insan yerine konulmuyordu. İslam ise bu tarz bir akrabalık anlayışını ortadan kaldırıp yerine herkesin atasının tek olduğu dolayısıyla kardeş olduğu bir akrabalık yapısı ortaya koymuştur.

Akrabalar arası ilişkilere "sıla-i rahim" denmektedir. Bu kavramın içerisine; akrabaları ziyaret etme, hal hatır sorma ve yardımda bulunma²⁰¹ durumları girmektedir. Ayrıca bu kavram; anne-baba, dede, nene, çocuklar, torunlar, süt ve evlilik bağı ile oluşmuş akrabalarımıza yardım etmek ve gözetmek anlamlarına da gelmektedir. Sıla-i rahim ile Allah'ın "Rahman" sıfatı, merhamet manasıyla aynı kökten gelmektedir. Nitekim bir kutsi hadiste: "Ben Rahman'ım, akrabalık bağı (rahimi) ben yarattım ve ona kendi ismimden verdim. Akrabasıyla ilgisini devam ettirenle ben de ilgimi devam ettiririm. Akrabasıyla ilgisini kesenlerden ben de ilgimi keserim."²⁰² şeklinde akrabalık bağı gözetmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Sıla-i rahim toplumsal ilişkileri kuvvetlendirir. Örneğin, maddî sıkıntısı olan aileye destek çıkan akrabalar, toplumsal refahın artmasını ve huzur ortamı oluşmasını sağlayabilirler. Hatta ilerde aynı sıkıntıya düştüğünde kendisini kollayacak akrabaların var olması anlamına gelmektedir. Akrabasını gözetken bir kişiyi, önce aile fertleri sonra akrabalar ve toplum sever. Bu durumu, Hz. Peygamber, "Rızkının çoğalmasını, ömrünün uzamasını isteyen kimse, akrabasını kollayıp gözetsin."²⁰³ şeklinde ifade etmektedir.

Hz. Peygamber'in akraba ile ilişkileri iyi tutma davranışını kazandırmak amacıyla rızkın çoğalması ve ömrün uzaması gibi teşvik ve motive edici mükafatlar sunması öğretimi etkin kılmıştır. Sıla-i rahimin terk edilmesi, İslam'da ağır bir şekilde

²⁰⁰ Nisa 4/36.

²⁰¹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), "sıla-i rahim" md., 1215.

²⁰² *el-Edebü'l-Müfred*, 27/53, c. I, 105.

²⁰³ *el-Edebü'l-Müfred*, 27/56, c. I, 108.

nifak hareketi sayılmaktadır. Bu durum ayette: "Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi? İşte bunlar Allah'ın lanetleyip, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimselerdir."²⁰⁴ şeklinde ifade edilmektedir. Yine Hz. Peygamber: "Aralarında akrabasıyla ilişkiyi kesenlerin bulunduğu topluluğa Allah'ın rahmeti inmez."²⁰⁵ buyurarak konunun ne derece önemli olduğunu belirtmiştir. Bir başka hadiste: "Allah Teala'nın dünyada öncelikle cezalandıracağı iki suçtan biri zulüm ve haksızlık, diğeri akraba ile ilgiyi kesmektir. Bu durumda onların cezası ahirette ayrıca verilecektir."²⁰⁶ buyurarak sıla-i rahimi terk etmenin aslında toplumsal bir felaket ve çöküş olacağını belirtilerek bireysel cezanın ahirette verileceği ifade edilmiştir. Burada yapılan davranış karşısında uygulanacak ceza belirtilerek davranışın terk edilmesinden kişi sakındırılmaktadır.

el-Edebü'l-Müfred'de geçen bir hadiste akrabalık bağının önemi şu şekilde anlatılmaktadır:

"Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah Teala varlıkları yarattı. Yaratma işini tamamlayınca, akrabalık bağı (rahim) ayağa kalktı. Allah Teala ona: "Ne istiyorsun?" diye sordu. Akrabalık bağı: "Huzurunda bu duruşumla, akrabalık bağını koparan kimseden sana sığınıyorum." dedi. Allah Teala: "Pekala, seni koruyup gözeteni gözetmeme, seninle ilgisini kesenden rahmetimi kesmeme razı değil misin?" diye sordu. Akrabalık bağı: "Evet, razıyım, ya rabbi." dedi. Bunun üzerine Allah Teala sana bu hak verilmiştir." buyurdu..."²⁰⁷

Burada Hz. Peygamber; akrabalık bağının önemini, anlatma yöntemlerinden kavramları konuşurma yolu ile öğretimi tercih ettiği görülmektedir. Burada akrabalık, kavramı konuşurularak anlatılmak istenen konu somutlaştırılmış ve konu dramatize edilerek daha ilgi çekici hale getirilmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber, bu hadislerde toplumsallık ilkesini de göz önünde bulundurmuştur diyebiliriz. Toplumsallık ilkesine göre, "Eğitim-öğretim sürecinde insanların başkaları ile birlikte olma ihtiyacından ve eğiliminden yararlanılarak, küçük gruplar içerisinde canlı ve aktif öğrenme gerçekleştirilebilir."²⁰⁸ Toplumsallık ilkesinin amacı, kişiye çevresini etkileyecek biçimde kişilik kazandırmaktır.²⁰⁹

²⁰⁴ Muhammed 47/ 22-23.

²⁰⁵ *el-Edebü'l-Müfred*, 31/63, c.I, 114.

²⁰⁶ *el-Edebü'l-Müfred*, 15/29, c. I, 29.

²⁰⁷ *el-Edebü'l-Müfred*, 26/50, c.I, 101.

²⁰⁸ Parladr, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, 21.

²⁰⁹ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 5. Baskı,1982), 73-74.

Akrabalık bağlarının zayıflamasına neden olan faktörlerden birisi de miras paylaşımı meselesidir. Miras paylaşımı kardeşler, amca, dayı, hala, teyze ve yeğenler arasında büyük bir sorun oluşturabilmektedir. Dinimiz esasında bu problemin çıkabileceğini öngörüp miras hukuku oluşturmuştur fakat bu hukukun anlaşılması ve uygulamasında problemler yaşanmaktadır. Bu yüzden özellikle kırsal kesimde, akrabalar arası küslük ve tartışma hatta kavgaya varan anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir.

Cimrilik de her konuda olduğu gibi akrabalık ilişkilerini de zedeleyen bir diğer unsurdur. Hz. Peygamber bu durumu: "Şu iki özellik mümin de bir araya gelmez: cimrilik ve kötü ahlak."²¹⁰ şeklinde ifade etmektedir. Mümin akrabalarına karşı maddi sorumluluklarını yerine getirirken cömert olmalıdır.

2.4.2. Komşularla İletişim

Fıtratı gereği insanlarla bir arada yaşama eğiliminde olan insan, ailesi ve akrabalarından sonra en çok komşularıyla iletişim kurmaktadır. Hatta aile ve akrabadan daha çok komşularla karşılaşır onlarla muhatap olmaktadır. Uzaktaki akraba ya da aile fertlerinden ziyade komşular daha yakın ve ulaşılabilir olmaktadır. Bu sebeple yardımlaşılabilir ve dayanışma içerisinde olunan bir komşu ile ilişkiler, ileri seviyelerde olabilir. İşte insanın en yakın çevresinde komşularının bulunması, darlık zamanlarında onlarla yardımlaşma içerisinde olmasını, sıkıntılı günlerinde onlarla el ele vermesini, kıvanç günlerine onları ortak kılmasını ve sair zamanlarda da onlarla iletişim halinde olmasını gerektirmektedir.²¹¹

Sanayileşme ve şehirleşme hareketlerinden komşuluk ilişkilerinin olumsuz etkilendiği gözlenmektedir. Bireyselleşme ve hayatı tek başına ya da çok seçkin bir çevre ile sınırlı bir şekilde yaşama, sanayi toplumu ve şehirleşme ile hızla yükselişe geçen bir hayat tarzı haline gelmiştir.²¹²

Kuran'da Allah, şöyle buyurmaktadır: "...Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara,

²¹⁰ *el-Edebü'l-Müfred*, 137/282, c.I, 348.

²¹¹ Sabri Türkmen, *Müslüman ve Komşuları*, (İstanbul: Esra Yay.,1997), 7.

²¹² Cengiz Yıldız ve Mustafa Gündüz, *Sosyo-Kültürel Değişim sürecinde Komşuluk*, Proje No: 109K075, (Elazığ: byy., 2011), 39.

ellerinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi)lere de güzel muamele edin..."²¹³

Komşuluk ilişkilerini bu sınırlar içerisine koyup orada bırakmayan Hz Muhammed: "Cebrail bana komşuya iyi davranmayı o kadar çok tavsiye etti ki neredeyse komşu komşuya mirasçı kılınacak sandım."²¹⁴ şeklinde ifade ederek kişinin komşusu üzerindeki sorumluluğunun önemini vurgulamıştır. Buradan komşunun yakın aile bireyleri ile aynı kategoride değerlendirildiği görülmektedir.

Hadis, eğitim-öğretim yöntemleri açısından incelendiğinde anlatma yöntemlerinden benzetme yolu ile öğretme kullanılarak konunun önemine dikkat çekildiği görülmektedir. Benzetme yapmak, konunun zihinde somutlaştırılarak daha kolay öğrenilmesini sağlamaktadır.

Yine Hz. Peygamber'in bir hadisinde, "Bir adamın on kadınla zina etmesi, komşusunun karısıyla zina etmesinden daha hafiftir ve bir kimsenin on evi soyması, komşusunun evinden birşey çalmasından daha hafif bir günahdır."²¹⁵ buyurmaktadır. Bu hadisler ışığında komşuluk ilişkilerinin samimiyet ve güvene dayalı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, bu hadisinde anlatma yöntemlerinden karşılaştırma yolu ile öğretme yapmıştır. Bu şekilde anlatım daha etkileyici hale getirmiştir. Özellikle caydırıcılık ve sakındırmaya yönelik hadislerde bu yöntemin daha çok tercih edildiği görülmektedir.

Hadisler değerlendirildiğinde, komşunun kişi üzerinde hak ve sorumluluklarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Çünkü komşuluk toplum hayatında birlik, beraberlik, dayanışma ve yardımlaşmanın yürütüldüğü ilk kurumdur. Toplumu ayakta tuttuğu gibi insanların psikolojik doyuma ulaşmasını ve sosyalleşmesini sağlayan bir özelliğe sahiptir.

Modern toplumun en önemli oluşumu olan sanayi toplumu ve sanayi kentleri bütün dünyada bireyselliğe, çıkarıcılığa, yalnızlığa doğru bir yönelim oluşturmalarına rağmen Türk toplumu için akrabalık ve komşuluk hala önemli bir ilişki türü ve dayanışma, yardımlaşma mekanizmasıdır.²¹⁶ Bu konuda Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları günümüz komşuluk ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve fertlerin

²¹³ Nisa 4/36.

²¹⁴ *el-Edebü'l-Müfred*, 55/101, c. I, 165.

²¹⁵ *el-Edebü'l-Müfred*, 56/103, c. I, 167.

²¹⁶ Ahmet Koyuncu, "Küresel Kentte Komşuluk", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy.22, (2009): 39.

bilinçlenmesi adına oldukça önemlidir.

SONUÇ

Her yenilik toplumda bir değişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir. İnsan özellikle hayatını kolaylaştıran, toplum içinde kendine bir statü vaad eden, maddi getirisi olan yenilikleri çoğu zaman sorgulamadan benimsemekte, hayatını ona göre düzenlemek için çaba sarf etmektedir. Sanayi devrimi de toplumları peşinden sürükleyen ve son yüzyıla yön veren toplumsal yeniliklerin başlancığı olmuştur. Sanayi devrimi savaştan yeni çıkmış, elindeki her şeyi kaybedip umutsuzluğa düşen bir nesile; çok çalışıp elindekilerden fedakarlık ettiği takdirde refaha ulaşacağını vaad etmiştir.

Gelişen teknoloji ile birlikte toplumlar, birbirinden sadece teknoloji değil aynı zamanda farkında olmadan kendi değerleri ile uyuşup uyuşmadığına bakmadan kültürlerini de almışlardır. Kitle iletişim araçları üreten gelişmiş ülkeler bu araçları üretmekten yoksun ülkelere, "medyatik ürünler"le birlikte "kültür" de ihraç edilmektedir.²¹⁷Bu durum, toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuzluktan etkilenen ilk kurum ise aile kurumu olmuştur. Aile ve toplumu etkileyen problemler incelendiğinde, bu problemlerin kaynağının ailede verilen yetersiz din eğitimi olduğu görülmektedir. Çünkü din, insanların hayatını şekillendiren ortak değerlerdendir. Modern dönem öncesinde din; hayatın her alanını, kendi kriterlerine göre düzenlerken; modern dönemde sekülerleşmenin etkisi ile bu özelliğini kaybetmektedir.

Modern toplumlarda "sekülerleşme" anlayışı etrafında şekillenen din algısı, aile yapısını olumsuz etkilemiştir. Din; eşlerin birbirlerine sabırlı ve hoşgörülü davranmalarını, birbirlerini tamamlamalarını, birbirleriyle dayanışma ve iletişim halinde olmalarını ve adaleti emrederken; sekülerleşme ile birlikte aile içerisinde faydacılık ilkesi hakim olmaya başlamıştır. Ailelerde gelir seviyesi yükselirken, bu gelirlerin doğru kullanılmaması ve ortak bütçe yapılarak harcama yapılmaması, aileleri sıkıntıya sokmaktadır. Aile içerisinde iletişimsizlik ve birbirine vakit ayıramama ise ailenin olumsuz etkilenmesine sebep olan bir diğer unsurdur.

Ailede yaşanan bu olumsuzluklar; toplumun birlik, beraberlik, yardımlaşma, dayanışma ve aileler arası iletişim mekanizması olan komşuluk ve akrabalık kurumlarını

²¹⁷ Yusuf Adıgüzel, *Kültür Endüstrisi: Kitle Toplumunun Açmazları*, (İstanbul: Şehir Yayınları, 2001), 103.

da olumsuz etkilemektedir.

Ailenin yeniden inşası çağımızda yaşanan problemlerin çözümüne büyük oranda katkı sağlayacaktır. Bu da ancak Kur'an ve Hz. Peygamber'in rehberliği ile mümkün görünmektedir. Zira Kur'an ve Hz. Peygamber'in eğitim sistemi, 23 yıl gibi kısa bir sürede bedevî bir toplumdan medenî bir toplum çıkarmayı başaran bir sistemdir. Bu sistemde; ırkçılık, kibir, zulüm, adaletsizlik, iletişimsizlik kendine yer bulamazken; din kardeşliği, tevazu, adalet, hoşgörü, sabır, muhabbet ve fitrî değerlere uygunluk esas alınmıştır. Günümüz insanlığının yaşadığı sıkıntıların, bu değerlerden yoksun olarak toplumda uygulanmaya çalışılan eğitim sistemlerinin bir sonucu olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda el-Edebü'l-Müfred'de yer alan aile konulu hadislerden elde edilen sonuçların günümüz ailesine yol göstereceği düşünülmektedir. Hz. Peygamber'in ailede verilen din eğitimi konusunda şu hususlara dikkat ettiği görülmektedir: Hadislerde,

1) Hz. Peygamber'in, davranış kazandırma veya davranış değişikliği yaparken genellikle hedef kitlede merak uyandırarak hedef kitlenin düşünmesini sağladığı görülmektedir.

2) Kazandırılmak veya değiştirilmek istenen davranışın, öncelikle Hz. Peygamber tarafından uygulanarak aile ve topluma rol model olduğu; taklit, gözlem ve sosyal öğrenme yoluyla sahabenin öğrenmesine imkan sağlandığı görülmektedir.

3) Bireyin ve ailenin, ihtiyaç ve istekleri dikkate alınarak eğitim-öğretim yapıldığı görülmektedir. Bireyin ihtiyaçları giderilirken, ailenin diğer bireylerinin de ihtiyaçları göz ardı edilmeden, tavsiyelerde bulunulmuştur. Ailenin huzur ve düzeni ön planda tutulmuştur.

4) Hadislerde Hz. Peygamber'in, davranış kazandırma veya değişikliği yaparken öğrenilen davranışın kalıcı olmasını sağlamak amacıyla olumlu ve olumsuz pekiştiriciler kullandığı görülmektedir. Kazandırılmak istenen davranışlarda olumlu pekiştiricilerin, sakındırılmak istenen davranışlarda ise olumsuz pekiştiricilerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Pekiştiriciler, hem dünya hem ahiret hayatına yönelik olacak şekilde bir arada söylenmektedir.

5) Öğretilenlerin hayata dönük ve uygulanabilir olmasına dikkat edilmiştir.

6) Hz. Peygamber, eğitim öğretim faaliyetlerinde daha çok yapılan hatalar ve görülen eksiklikler üzerinden, davranış kazandırmaya veya davranış değişikliği yapmaya çalışmıştır.

7) Toplumu meydana getiren sosyal kurumların (akrabalık,komşuluk gibi) birbiriyle iletişim halinde olmasına önem verilmiştir. Bu iletişimin temelinde, birbirleri üzerinde hak ve sorumlulukların olması gerektiği bilinci ön plana çıkarılmıştır.

ÖNERİLER

Uygulama Önerileri:

1) Din eğitimi çocuklara küçük yaşta verilmeli, ailenin rol modeli ile bu eğitim desteklenmelidir. Zira din eğitiminin küçük yaşta verilmesi, çocuğun kişiliğinin de bu yönde şekillenmesini sağlayacaktır. Aile tarafından verilecek olan bu eğitimin sevgi, şefkat ile çocuğun seviyesine uygun olarak verilmesi, uygulamalarla pekiştirilmesi gerekir. Çocuklara din eğitimi verirken gerek oyun oynayarak gerekse şakalaşarak çocuğa verilmek istenen değer somutlaştırılması, din eğitimi veren bireyle sevgi ve güven bağı kurması sağlanmalıdır.

2) Anne-babalar; kendi anne-babalarına hizmet ederek onların gönlünü hoş tutarak çocuğuna rol model olmalıdır. Bu terbiye ile yetişen çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde aile büyüklerine sahip çıkacağı gibi onlara hizmet etmekten geri durmayacaktır. Ayrıca anne-baba, değişen hayat şartlarında çocuğunun din ve kültür eğitimine gönüllü bir yardımcı bulacak, çocuklarının aile büyüklerinin sevgi ve şefkatiyle büyümesine ortam sağlamış olacaktır.

3) Aile büyükleri ile aynı evde yaşama imkanı olmadığı durumlarda, çocuk ve aile büyüklerinin iletişim halinde olmasına özen gösterilmelidir.

4) Aile bireyleri; ev içerisinde görev ve sorumluluk dağılımına riayet etmeli, birbirlerinden hizmet beklemek yerine, kendi işlerini kendi yapmaya gayret etmelidirler.

5) Aileler; komşuluk ve akarabalık ile ilgili hususları öğretirken çocukların yaparak yaşayarak öğrenmelerine imkan hazırlamalıdır. Anne-babalar, akrabasına veya komşusuna yapmış olduğu davranışın dindeki karşılığını ve ne tür bir sorumluluk getirdiğini çocuklarına anlatmalıdır. Yaptığı faaliyetlere onu da dahil etmelidir.

Yeni Çalışma Önerileri:

1) Yapılan bu çalışmada, el-Edebü'l Müfred'de yer alan aile konulu hadislerde din eğitimi açısından günümüz din eğitimine katkı sağlayacak bilgiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışma el-Edebü'l Müfred'de yer alan konulu hadislerle sınırlı olduğundan aile ile ilgili bazı konularda yeterli hadise ulaşılamamıştır. Bu çalışma, Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh adlı eseri ya da buna benzer daha kapsamlı hadis kitapları incelenerek alana katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Kamile. *Aktif Öğrenme*. İzmir: Biliş Gelişim Coşkusu, 2007.
- Adıgüzel, Yusuf. *Kültür Endüstrisi: Kitle Toplumunun Açmazları*. İstanbul: Şehir Yayınları, 2001.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları Tespit ve Öneriler*. İstanbul: Çizgi Tanıtım ve Kırtasiye, 2014.
- Akdeniz, Sabri. "Çocuğun Fikir ve Hayal Çevresi", *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi, 1. Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*. İstanbul: Ensar Neş. 2005.
- Akdoğan, Ali. "Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. III (2002):27-72.
- Alacapınar, Füsün. *Örnek Olay Yöntemi ve Eğitimde Örnek Olayla.*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2008.
- Almajd , Muhammed Saeed." İmam Buhârî'nin el- Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Metodu. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22 (2018): 233-279.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla ilişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* c. 19, sy. 1 (2010) : 43-67.
- Atalay, Talip. "Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri Kitabı*. Bursa: Kurav Yayınları, 2006.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Aydın, Fuat. *Yahudilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Aydın, Mehmet Akif . "Aile", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 2: 196-200, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Armstrong, Karen. *Tanrı'nın Tarihi: İbrahim'den Günümüze 4000 Yıllık Tanrı Arayışı*. çev: O. Özel; H. Koyukan; K. Emiroğlu, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998.
- Ba-Yunus, İlyas. *İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*. çev: Rıdvan Kaya. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986.
- Bayer, Ali. "Değişen Toplumsal Yapıda Aile". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IV, sy. 8 (2013):101-129.
- Bayraktar, M. Faruk. "Ailenin Eğitim Görevi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1995):117-142.
- Bilgin, Beyza. "İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 39(1998):9-54.
- Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim Psikolojisi.*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 5. Baskı, 1982.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cûfi. *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. çev: Mehmet Sofuoğlu. Ankara: Ötüken Yay. 2017.
- _____. *el-Edebü'l-Müfred*. çev: Mehmet Yaşar Kandemir. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Buyrukçu, Ramazan. "Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretiminin Kişilik Gelişimine Etkisi", *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*. Adapazarı: Değişim Yayınları, 2001.

- Canan, İbrahim. " el- Edebü'l Müfred",*Diyanet İslam Ansiklopedisi*.10: 411-412. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- _____. " Kur'an'da Çocukla İlgili Meseleler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.8 (1988):19-42.
- _____. *Aile Reisi ve Baba Olarak Hazreti Peygamber*. İstanbul:Gül Yurdu Yayınları, 2011.
- Canatan, Kadir ve Yıldırım, Ergün. *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2011.
- Çekin, Abdülkadir. "Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi" .*Din Bilimleri ve Akademik Araştırmalar Dergisi*.c. 12, sy. 2 (2012): 105-119.
- Çelik,Celeleddin. "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din". *Karadeniz Dergisi*, sy. 8 (2010): 25-35.
- Çınar, Fatih. "*Din Öğretiminde Değerler Eğitimi*",*Değerler Eğitimi*. Ankara: Maya Akademi Yayınlar,2015.
- Demircan, Adnan. "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınlı Evlilik" .*İstem*1, sy.2 (2003): 9-32.
- Diler, Ramazan. "*Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*", "Annenin Eğitici Rolü". Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018.
- Doğan, İsmail. *Türk Aile Sosyolojisi -Tarih-Gelenek- Modern Zamanlar*.Ankara:Pegem A Yayıncılık, 2016.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul:İz Yayıncılık, 11. Baskı, 1996.
- Dölek, Adem. "Sünnet Işığında Aile İçi İletişimde Hz. Peygamber'in Örnekliliği-II". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.III, sy.1 (2010):131-180.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mace Tercemesi*. çev: Abdullah Parlıyan. İstanbul: Konya Kitapçılık, 2008.
- Ebu'l Hüseyin b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim Muhtasarı*. çev: Abdullah Feyzi Kocaer. İstanbul: Hüner Yayınevi, 2005.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *Sünen-i Ebu Davud Tercemesi*. çev: Abdullah Parlıyan. İstanbul: Konya Kitapçılık, 2007.
- en- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's Salihîn*. çev: Abdullah Feyzi Kocaer. Konya: Esra Yayınları, 2012.
- Erdil, Kemalettin. *Aile Okulu*. Ankara:Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Erbaş, Ali. *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*. İstanbul:Nun Yayınları, 1998.
- Ergin, Hatice. *Eşler Arası İletişim Çatışmaları, Haluk Yavuzer (Ed.), Evlilik Okulu- Evlilikte Kişilerarası ilişkiler ve İletişim Becerileri*. İstanbul:Remzi Kitabevi, 2009.
- Erkal, Mustafa. *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları, 1995.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*.Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1997.
- et-Telidî, Abdülkadir. *Müslüman Kadının Kimliği*. çev: Ali Nar. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.
- et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. çev: Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- Eyce, Berrin. "Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, sy. 4 (2000):223-243.
- Farukî, İsmail Raci. *İslam*. çev: Osman Tunç. İstanbul:Risale Yayınları,1989.
- Furat, Ayşe Zişan. "*Dine Yaklaşımındaki Değişimlerde Popüler Kültürün Din Eğitimi Yansımaları*", *Kuram Ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik Ve Felsefi Temelleri*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2009.

- Gökçe, Birsen. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç". *Bilim Serisi 5/1*, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları,1991): 205-223.
- Görgülü, Hasan Ali. "Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam'ın Boşanmada Örf İtibar Etmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.sy. 6 (1999): 111-126.
- Güç, Ahmet. *Dinlerde Mabet ve İbadet*, İstanbul: Esra Fakülte Kitabevi, 1999.
- Güler, Deniz ve Ulutak, Nazmi. "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile".*Kurgu Dergisi*, sy. 11(1992): 51-57.
- Gümüş,Musa. "Türk Ailesi ve Modernleşme". *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 24 (1993): 85-90.
- Günay, Ünver. "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din". *Türk Yurdu* sy.116-117 (1997): 80-85.
- Gündüz, Şinasi.*Hıristiyanlık*. İstanbul:İSAM Yayınları, 2006.
- Gür, Şengül. *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*. İstanbul: Yem Yayıncılık, 2000, 1. Basım.
- Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Şeybanî. *Müsned*.çev: Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Hüseyin Yıldız. İstanbul: Ocak Yayınları,2014.
- Hortaçsu, Nuran. *İnsan İlişkileri*.Ankara:İmge Yayınları,1997.
- Hökelekli, Hayati. *Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı*.Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1995.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neş., 1995.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*.İstanbul: Nobel Yayınları, 2015.
- Kayadibi, Fahri. "İlahiyat Fakültelerinde Kalite ve Verimlilik", *Din Eğitiminde Kalite Sempozyum Bildirileri*. İstanbul: DEM Yay., 2014.
- Kennel, William F. "Eski Musevi Ailesi".çev: Hakkı Şah Yasdıman, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, (1995): 475-501.
- Keskin,Y. Mustafa. "Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*IV, sy. 2 (2004): 7-20.
- Keyifli, Şükrü. "Eğitim ve Din Eğitimi".*Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2), (2013): 103-126.
- Kırık, Ali Murat. "Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, c.3, sy.1 (2014):337-347.
- Kızılabdullah Yıldız. "Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din".*Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan ve Remziye Ege.Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kızılkaya, Muhsin. *İslam'da Evlilik ve Aile Okulu*. İstanbul:Hayat Yayınları,2011.
- Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1993.
- Koç, Ahmet. "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi".*İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.17, (2008): 146-176.
- _____. *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*.İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.
- Koç, İsmet ve Eryurt, Mehmet Ali vd. *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması,Anne Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2010.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Kongar, Emre. "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkisi". *Amme İdaresi Dergisi*, c.3, sy.2, (1970): 62-65.

- Koyuncu, Ahmet. "Küresel Kentte Komşuluk".*Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy.22, (2009): 23-42.
- Köylü, Mustafa. *Din Eğitimi*, Ankara: Gündüz Yayınları, 1. Baskı, 2012.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım, 2001.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*, İstanbul:Dem Yayınları, 2004.
- Mensching, Gustav. *Dini Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Tekin Kitabevi, 1994.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî. *Sünen-i Nesâî Tercemesi*, çev: Abdullah Parlıyan. İstanbul: Konya Kitapçılık, 2005.
- Nirun, Nihat. *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- Okumuşlar, Muhittin. "Din eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye".*Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21 (2001): 236-252.
- Mustafa, Öcal, (*Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın ve Matbaacılık, 1990.
- Öğüt, Salim. "Buhârî, Muhammed b. İsmail", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. c.6:375-376. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Örnek, Sedat Veyis. *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Özkan, Ayşe Nur. *Psikolojik ve Manevi Yaklaşımla Ailede Öfke Kontrolü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Parladır, Selahaddin. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. İzmir: byy., 1996.
- Pazarlı, Osman. *İslam'da Ahlak*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- Pırlanta, İsmail. "Hz. Peygamber (sav) Döneminde Eğlence Hayatı". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1* (2015):635-658.
- Sağlam, İsmail. "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.11, sy.2 (2002): 167-190.
- Sayın, Önal. *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990.
- Savaş, Rıza. *H. Muhammed Devrinde Kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1991.
- Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- Selçuk, Ziya. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları, 7. Baskı, 2000.
- Tan, Mine. *Çocukluk: Dün ve Bugün*, İstanbul: Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.
- Tarhan, Nevzat. *Makul Çözüm*. İstanbul: Timaş Yayınları, 10. Baskı, 2008.
- Toffler, Alvin. *The Third Way*. New York: Bantam Books, 1980.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012.
- Türkmen, Sabri. *Müslüman ve Komşuları*. İstanbul: Esra Yayınları, 1997.
- Uğur, Mücteba. *Buhârî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Yaşar Ekici, Fatma. "Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi". *The Journal of Academic Social Science Studies*, sy. 30 (2014): 209-224.
- Yavuzer, Haluk. *Yaygın Anne-Baba Tutumları, Ana-Baba Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.

- _____. *Çocuğunuzun ilk 6 Yılı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 23. Basım, 2008.
- _____. *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- Yazıbaşı, Muhammed Ali. "Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sy. 1 (2017): 309-326.
- Yıldırım, Yavuz. "İslam Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.7 (2003): 79-111.
- Yıldız, Cengiz ve Gündüz, Mustafa. *Sosyo-Kültürel Değişim sürecinde Komşuluk*. Proje No: 109K075, Elazığ: byy., 2011.
- Yiğit, Ayşegül. "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22 (2006): 179-203.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Özgür Yayınları, 1997.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Ailenin Çilesi Boşanma*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1976.
- www. tdk. gov. tr.
- TDK, Büyük Türkçe Sözlük, erişim 20 Mayıs 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bry

